

El rol de la comunitat en la reinserció

Aina Ibàñez i Roig

Treball de Fi de Màster
Tutors: Joel Martí i Josep Cid

Màster d'Investigació en Sociologia Aplicada
Facultat de Ciències Polítiques i de Sociologia
Universitat Autònoma de Barcelona

3 de setembre de 2013

Sumari

1. Introducció	3
2. Estat de la qüestió	4
2.1. El procés de reinserció i el desistiment del delictes	5
2.2. La comunitat i les entitats del tercer sector	9
2.3. Elements dels agents comunitaris en el procés de reinserció	12
2.4. Experiències comunitàries i efectes en el procés de reinserció	17
3. El context social de la recerca: la situació a Catalunya	24
4. Objectius específics	27
5. Mètodes i tècniques	29
5.1. Població i mostra	29
5.2. Tècniques d'obtenció de la informació	32
5.3. Anàlisi de la informació	33
6. Anàlisi i resultats	35
6.1. Característiques de les entitats entrevistades	35
6.2. Resultats de l'anàlisi	38
6.2.1. Elements de la intervenció comunitària presents en les entitats	39
6.2.2. Eix dins – fora	44
6.2.3. Eix professional – voluntari	45
7. Conclusions	48
8. Bibliografia	53
9. Annexos	59

1. Introducció

But perhaps the most fundamental question is not whether society can resetttle prisoners (probably it can), but whether it really wants to (M. Maguire i P. Raynor, 2006).

Totes les persones que entren a presó per complir condemna n'acabaran sortint algun dia. Aquesta premissa tant bàsica a vegades sembla que s'oblida i pot explicar que la majoria dels esforços que es dediquen a les persones privades de llibertat se centrin més en allò que passa dins dels murs de la presó -programes individuals de tractament, cursos formatius, tallers productius- que en la preparació de la sortida. Només durant l'any 2012, 4.116 persones van sortir de les presons catalanes on hi havien complert condemna, en llibertat definitiva o condicional (Generalitat de Catalunya, 2012). El pas de la vida en llibertat cap a la presó té uns mecanismes que es van aprenent gradualment a mesura que avança la condemna, però el camí invers que retorna a la persona de nou a la societat no sembla tenir la mateixa importància ja que els obstacles que es troben al retornar a casa són, moltes vegades, infranquejables (Petersilia, 2003; Travis, 2005).

El retorn a casa és el procés de transició que aquestes persones realitzen al sortir de la presó i tornar a la comunitat. Una qüestió que s'ha plantejat tant en el nivell acadèmic com en l'institucional, i que dóna sentit al present treball, és que per tal que la reintegració tingui èxit no es pot només assistir a l'individu que surt de la presó, sinó que caldria assistir globalment a la comunitat on retorna perquè sigui capaç d'acollir-lo (Reentry Policy Council, 2005).

Aquest treball pretén explorar el rol de la xarxa comunitària com un dels agents que poden tenir un impacte en la reinserció, partint de la premissa teòrica que és difícil aconseguir el desistiment del delictes i evitar la reincidència sense un suport comunitari fort. S'ha dissenyat una investigació qualitativa amb un estudi de casos a través d'una mostra intencional de quatre entitats de la xarxa comunitària que treballen amb persones recluses i/o exrecluses a Catalunya. A través de les entrevistes a aquestes entitats, que responen a quatre tipologies segons una classificació pròpia, es pretén arribar a conèixer quins són els elements amb què es treballen des de la intervenció comunitària per ajudar a l'èxit del procés de reinserció d'aquells que han finalitzat una condemna de presó i s'enfronten a la vida en comunitat.

2. Estat de la qüestió

Les persones que compleixen condemna a les presons no són un grup homogeni ni tenen les mateixes experiències. Ara bé, a través de diversos estudis s'ha comprovat com una majoria tenen certes característiques que els uneixen: nombrosos desavantatges econòmics i socials, baix nivell educatiu, poca experiència laboral, problemes de salut física i mental, i un consum abusiu d'alcohol i altres drogues (Visser i Travis, 2011; Cid i Martí, 2011). Aquestes característiques conformen una sèrie de necessitats que cal tenir en compte a l'hora de parlar de la reinserció a la comunitat d'aquestes persones. A la vegada, també s'han identificat quines són les principals preocupacions de les persones que surten de la presó que fan perillar la seva reinserció (Rossman, 2003; Solomon et al., 2006; Visser et al., 2010; Visser i Travis, 2011; Garland et al., 2011): (a) Problemes psicosocials, sobretot desorientació, dificultats per interactuar amb els altres (també amb la família) i problemes per ajustar-se al nou entorn. Destaquen que el codi informal après de la presó no serveix per la vida fora i molts tenen por de trobar-se amb vells amics que poden portar-los cap a comportaments antisocials. (b) Feina, on els antecedents penals i el temps passat a la presó fan disminuir la possibilitat de trobar-ne i on haver d'ocupar el temps es converteix en un gran repte per no caure en la delinqüència o en altres conductes de risc. (c) Diners, un recurs escàs sobretot els primers dies per tal de poder cobrir les seves necessitats bàsiques, i que molts reben de la família i/o amics. (d) Salut, on moltes persones tenen problemes físics i psicològics heretats de la seva etapa a la presó -mals d'esquena, problemes d'insomni, ansietat o depressió. (e) Habitatge, on la majoria troba casa a través de la família i dels amics, però on hi ha un número a considerar que no tenen llar. (f) Drogues i alcohol, consum abusiu d'aquestes substàncies sobretot quan ja porten un temps fora, moltes vegades com un punt de fugida dels altres problemes que s'han enumerat.

Les polítiques i els programes de reinserció pretenen facilitar l'obtenció de millors resultats per a les persones que surten de presó en la seva transició cap a la vida en comunitat (Myers i Olson, 2013). Els seus principals objectius són reduir la reincidència i millorar la seguretat pública abordant els obstacles comuns que presenten les persones que han delinquit i passat per presó i dur-les a una reinserció exitosa. Alguns programes s'inicien mentre dura l'internament, o sinó és el propi sistema penal que preveu instruments per retornar escalonadament a la comunitat -com els mecanismes que ofereix el règim obert i la llibertat condicional en el sistema espanyol-, però el percentatge de persones que acaben la seva condemna així és molt baix (Cid i Tébar, 2010), dificultant la seva reinserció. Per Visser i Travis

(2011), a partir dels estudis que realitzen sobre les vivències de persones que surten de la presó, l'èxit o fracàs del retorn a la societat s'explica per les actituds, necessitats i expectatives de les persones alliberades, així com pel rol de la família i la xarxa comunitària en oferir suport o posar obstacles al procés. El paper de la comunitat es visualitza amb la idea del compromís comunitari, sorgida per tal de reduir la càrrega que les comunitats més desafavorides suporten per l'alta taxa d'empresonament i de retorn a la comunitat: pretén que les pròpies comunitats participin dels processos de reinserció, sobretot a partir de grups de veïns, comunitats religioses o serveis socials (Travis, 2005).

La informació sobre el procés de reinserció, el paper que hi té la comunitat i les experiències que s'han dut a terme potenciant el rol comunitari en la reinserció, s'ha ordenat de la següent manera: en el primer apartat es presenta què s'entén per procés de reinserció, els seus orígens i desenvolupaments actuals. També es detallen els models de reinserció existents, els diversos enfocaments amb els quals es treballa i s'explica el procés de desistiment del delictes com a part important per desenvolupar un procés de reinserció plenament efectiu. El segon apartat és el dedicat al concepte de comunitat on, a través de les diverses aproximacions que es presenten, s'explica la noció de comunitat que es prendrà com a referència en aquest treball, i es relaciona amb les entitats del tercer sector i el voluntariat. El tercer apartat està dedicat a aquells elements existents en els agents comunitaris que ajuden a l'èxit en el procés de reinserció: suport social, vincles socials, etiquetament, capital social i context social. Per últim, el quart apartat relata diverses experiències comunitàries que s'han dut a terme per incrementar l'èxit del procés de reinserció de persones provinents de condemnes penitenciàries on es posen en joc els diversos elements dels quals s'ha parlat en tot el capítol.

2.1. El procés de reinserció i el desistiment del delictes

La definició de reinserció que ens proporciona el diccionari diu que és "l'acció d'integrar (una persona o un grup) en una col·lectivitat de la qual ha estat separat temporalment a causa d'algun problema social" (*Diccionari de la llengua catalana*, 2007). En aquest sentit, la reinserció és o hauria de ser la conseqüència lògica de l'empresonament ja que, com diu Travis (2005), el procés d'abandonar la presó per retornar a la societat reflecteix un principi bàsic de l'empresonament: que tothom n'acaba sortint. De tota manera, s'ha vist com diversos autors conceben aquesta etapa com l'espai per millorar les perspectives en què es troben les persones alliberades de presó a través de polítiques i programes de reinserció que treballin sobre les necessitats bàsiques d'aquestes persones i sobre les pròpies actituds amb què s'enfronten a

aquesta reinserció (Rossman, 2003; Solomon et al., 2006; Hedderman, 2007; Visser et al., 2010; Visser i Travis, 2011; Garland et al., 2011; Myers i Olson, 2013).

Segons l'experiència nord-americana, durant el s. XX la preparació per a la llibertat era considerada una part molt important de l'experiència penitenciària i s'organitzaven programes per preparar els interns en la seva transició cap a la comunitat. Però cap a la dècada dels vuitanta el model de presó comença a canviar per basar-se més en el càstig, la dissuasió i la incapacitació que no pas en la rehabilitació i la preparació per a la llibertat (Seiter i Kadela, 2003), i els programes realitzats dins la presó comencen a veure's només com una manera de tenir ocupats als interns i mantenir l'ordre.

L'origen de la reinserció en el marc de la *probation* al Regne Unit té a parts iguals un sentit humanitari i evangèlic per les persones més excloses de la societat i per la idea que aquestes persones són una amenaça per l'ordre social i, per tant, s'han de represaliar o reformar (Hedderman, 2007). En els seus inicis al s. XIX, aquesta reinserció tenia una base caritativa i religiosa a través d'entitats de voluntariat vinculades a presons locals, però va esdevenir molt més organitzada adoptant una forma més secular i professional durant la primera meitat del s. XX. Va ser llavors quan es va proposar una major racionalització de l'ajuda que tenia lloc després de l'empresonament i es va introduir la idea de l'ajuda contínua, és a dir, la que comença des de l'inici de la condemna i segueix un cop està en llibertat. Tanmateix, aquesta ajuda contínua es va començar a desvirtuar cap als anys 1990 ja que només feia referència a la supervisió legal dels presos, provocant una desaparició del sector voluntari en la cura dels presoners de curta durada que no estaven inclosos al programa oficial d'alliberament condicional (Raynor, 2007). Actualment, al Regne Unit, els programes de reinserció es gestionen des de dos tipus d'entitats diferenciades: des dels organismes oficials i reglamentaris dins del sistema de justícia, que tenen l'avantatge que poden ser prioritzats davant d'altres i que el projecte es desenvolupa sense interrupcions i amb grans recursos disponibles; i els desenvolupats per entitats de voluntariat, un sector que ha anat creixent al llarg dels anys, deslligat de les línies oficials i amb diverses fonts de finançament públiques i privades (Hucklesby i Wincup, 2007).

Hi ha diversos models de programes de reinserció: els basats només en allò que es fa dins de les presons, els que es basen en allò fet des de la comunitat i els híbrids que mesclen els dos àmbits. Segons Hucklesby i Wincup (2007), el model ideal de programa de reinserció és aquell que funciona a la vegada a la presó i a la comunitat: les necessitats de reinserció de la persona s'identifiquen mentre està complint condemna i els temes que s'hi treballen estan dirigits a concretar plans realistes i concrets de cara al seu alliberament. Després de la sortida, aquestes

persones continuaran rebent suport i guia des de la comunitat a través d'entitats que es troben fora del sistema de justícia, que actuen localment i que podran ajudar-los a resoldre molts dels problemes que es trobaran. En aquest model, un únic tècnic és el responsable de tot el procés, tant a dins com a fora de la presó. Aquesta ajuda contínua entre la presó i la comunitat és la que defensa Petersilia (2003) quan inclou en la definició de la transició de la presó a una vida en llibertat tres àmbits ben diferents: el que es fa dins de la presó, el procés pel qual s'allibera a la persona i com es supervisa quan està en llibertat. Per l'autora, la reinserció inclou totes les activitats i els programes duts a terme per preparar els empresonats a retornar de manera segura a la comunitat i que els permetin viure com a ciutadans respectuosos amb la llei. Diversos estudis sobre el seguiment continuat en la reinserció suggereixen que els programes funcionen millor si es tenen en compte els següents aspectes: una planificació i preparació per l'alliberament des de l'inici de l'empresonament, establir una relació pròxima amb l'infractor mentre estigui a la presó, programes continus entre la presó i en llibertat, provisió dels serveis que l'infractor requereixi (com els tractaments contra drogodependències) tant aviat com sigui possible des del seu alliberament (Maguire i Raynor, 2006).

A la vegada, hi ha diversos enfocaments a l'hora de treballar en la reinserció de persones empresonades segons si es basa en el risc, en les necessitats o en les fortaleces de la persona (Maruna i LeBel, 2003; Hucklesby i Wincup, 2007). Una reinserció basada en el risc de la persona assumeix que aquells que han passat per la presó són perillosos i que s'han de controlar quan s'alliberin a través de la vigilància. La basada en les necessitats comporta que les persones siguin vistes amb múltiples necessitats, com la falta d'habitatge, de feina o l'abús de les drogues, que no afavoreixen la reinserció ni el desistiment. D'aquí se'n deriven dos enfocaments: (a) el dèficit d'oportunitats: s'assumeix que a les persones empresonades se'ls ha privat d'oportunitats i de recursos, on la feina realitzada cap a la reinserció ajuda a identificar necessitats i a assegurar que es tingui accés als recursos que poden ajudar a eliminar-les. L'inconvenient és que provoca que els infractors es vegin a si mateixos com a víctimes de les circumstàncies i no es responsabilitzin dels seus actes. (b) la responsabilitat de l'infractor: requereix responsabilitzar-se de les pròpies accions alhora que reconeix tenir diverses necessitats. Aquí el comportament de l'infractor té les seves arrels en les actituds, creences i respostes als problemes, i cal que la persona clarifiqui els seus objectius i treballi a través de la resolució de problemes i la motivació. I hi ha la basada en les fortaleces de la persona, focalitzant-se en les contribucions que els infractors poden fer a la societat basant-se en la reparació, la reconciliació i la col·laboració comunitària, així com fer-los responsables dels seus

actes, també econòmicament o en la capacitat de cura als altres (Maruna i LeBel, 2003). Aquest tipus d'iniciatives que treballen amb les actituds i les creences de les persones han resultat ser més eficaces que les que només es concentren a cobrir les seves necessitats bàsiques (Maguire i Raynor, 2006; Hucklesby i Wincup, 2007).

Algunes de les iniciatives en el camp de la reinserció hi han incorporat elements que s'han destacat que tenen influència en el procés de desistiment del delictes (Maguire i Raynor, 2006), fent possible desenvolupar un programa de reinserció que tingui en compte els aspectes més importants destacats en la recerca sobre el desistiment. El desistiment, en termes de disminució de l'activitat delictiva, es presenta com a oposició a la persistència en la carrera delictiva: les persones desistents són aquelles que finalitzen la seva trajectòria delictiva amb anterioritat que d'altres que la continuen per un període més llarg de temps. Hi ha dues premisses teòriques bàsiques en el procés de desistiment: la primera és que la predisposició delictiva inicial no és determinant per explicar la persistència delictiva posterior, sinó que cal observar els factors dinàmics que hi intervenen (Sampson i Laub, 1993; Laub i Sampson, 2003); la segona és que el desistiment requereix, més enllà de determinades condicions estructurals i recursos materials, una decisió de la persona relativa a abandonar l'activitat delictiva (Maruna, 2001). Per aquest motiu cal analitzar els factors que poden influir en què la persona arribi a prendre aquesta decisió.

Els factors dinàmics que poden afavorir aquest canvi són els anomenats transicionals i tenen relació amb els aprenentatges, els vincles socials i el suport social. Hi destaquen els "punts d'inflexió": determinats esdeveniments que els vinculen a agents amb rols convencionals, compromès a mantenir els recursos que deriven d'aquestes relacions (les rendes, el suport emocional, la cura, la seguretat, l'estabilitat) i preocupant-se de defraudar-los si segueix delinquant (Sampson i Laub, 1993; Laub i Sampson, 2003). Els resultats de la recerca d'aquests autors indiquen que el fet que la persona consolidi una relació de parella i que accedeixi a un lloc de treball estable són els principals factors explicatius del desistiment. La importància dels vincles socials i el suport que comporten també han estat comprovats en una recerca a Catalunya: el vincle amb una nova parella que desaprovi el comportament delinqüencial de l'infractor (que funciona com a punt d'inflexió tal i com en parlen Sampson i Laub) i els vincles que sorgeixen amb la família nuclear o amb alguna parella que en el passat no va funcionar com a agent preventiu però que en aquest moment, amb noves circumstàncies, adquireixen un rol significant en la narrativa del desistiment (Cid i Martí, 2011; 2012). D'aquesta manera, la literatura sobre el procés de desistiment reafirma la idea que la reinserció és una qüestió

relacionada amb la vinculació de l'individu a la comunitat, revitalitzant la idea amb que es va crear la *probation* basada en reforçar els vincles socials.

Tanmateix, no hem de perdre de vista que existeix la possibilitat de no disposar d'aquests punts d'inflexió. Sampson i Laub (1997) ja hi feien referència sabent que per algunes persones l'acumulació de desavantatges s'intensifica amb el contacte amb la justícia, on l'etiquetament i la institucionalització impedeixen l'aparició de punts d'inflexió i la formació de vincles socials que limiten les oportunitats pel canvi i, per tant, augmenten l'escalada en la delinqüència. És aleshores quan cal preguntar-se què passa amb les persones que no tenen una família ni inicien una relació sentimental on la parella serà la clau del desistiment. Cal saber, doncs, si fora de la família també es poden trobar aquests vincles i suports socials que propicien el desistiment.

2.2 La comunitat

Inicialment és fàcil de veure a la comunitat de tres maneres diferents: com un lloc determinat, és a dir, un territori delimitat geogràficament compartit per diverses persones; com un interès determinat, és a dir, comunitats que s'escullen en tant que les persones comparteixen una mateixa característica que no sigui el lloc (creença religiosa, orientació sexual, origen ètnic, ocupació, etc.); i una comunió determinada, és a dir, un sentit de pertinença a un lloc, grup o idea (Smith, 2001).

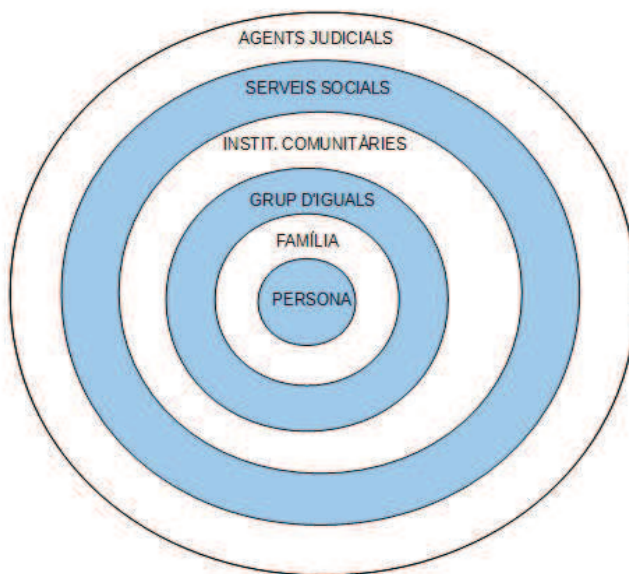
Anant més enllà, una de les definicions de comunitat és la que realitza Tönnies quan la diferencia de la noció d'associació: Tönnies elabora una concepció dualista de la societat que apareix sota les formes de comunitat i d'associació, dues formes que no són contradictòries o antitètiques, sinó complementàries. Les comunitats són agrupacions basades en relacions afectives, personals, en les quals les relacions socials més rellevants són les del parentiu, la fraternitat, l'amistat, el matrimoni on la raó d'ésser d'aquesta mena de relacions està en elles mateixes. Les associacions són organitzades racionalment per a l'obtenció de determinades finalitats, agrupacions regides per l'interès i el càlcul racional (Schluchter, 2011). D'aquesta manera, una comunitat caracteritzaria a una època de la vida familiar i l'harmonia, de la vida en un poble o al camp, dels costums i la religió amb relacions socials de tipus personal i afectives on les institucions socials que les representen són la família i l'església; mentre que l'associació caracteritzaria a una època de la vida en grans ciutats i metròpolis, de la convenció, de la vida nacional i la política, la vida cosmopolita i l'opinió pública, amb les relacions impersonals i instrumentals on la fàbrica i el comerç són les institucions socials representatives (Schluchter,

2011). Tönnies sostenia, a més, que les relacions de tipus comunitari anaven perdent terreny davant dels fenòmens associatius que impregnaven a les organitzacions modernes.

Si prenem com a referència la línia que uneix el concepte de comunitat en aquestes definicions, veurem que en molts casos la comunitat a la que es fa referència té relació amb una ubicació geogràfica o un lloc, com la societat en general o un barri en concret, però també hi tenen un paper important les relacions. En aquest sentit, hi ha tres qualitats que les comunitats enteses d'aquesta manera ostenten: la tolerància, la reciprocitat i la confiança (Smith, 2001). La tolerància es basa en una actitud receptiva vers els altres, en la curiositat i també amb el respecte. La reciprocitat es basa en fer coses pels altres sense esperar res a canvi en aquell moment, però sabent que aquella persona o qualsevol altra de la comunitat estarà disposada a tornar-te el favor. I la confiança és estar segur que les persones i les institucions actuaran de manera honesta, congruent i apropiada.

Així és com Travis (2005) afirma que una comunitat està feta de xarxes i associacions. Travis ofereix una manera gràfica de veure com és aquesta comunitat a través dels cercles de suport concèntrics (veure Figura 1): al centre hi ha la persona que surt de la presó, el primer cercle concèntric és la família, el segon és el grup d'iguals, el tercer és el de les institucions comunitàries, el quart és el dels serveis socials, i l'últim és dels agents judicials. Per tal d'enfortir aquests cercles concèntrics de suport cal entendre el rol de cada cercle i les connexions entre ells.

Figura 1. Representació gràfica dels cercles de suport concèntrics

Font: Elaboració pròpia a partir de Travis (2005)

El tercer i quart cercle formen la concepció de comunitat en aquest treball. Per una banda, institucions comunitàries, associacions formals i informals, que són la columna vertebral del capital social dels barris: associacions religioses, empreses, associacions veïnals o entitats de voluntariat. D'altra banda, hi ha els serveis socials que proporcionen assistència, formació laboral, tractament contra l'addicció a les drogues, habitatge, educació, entre d'altres.

Aquí és on s'inclourien les entitats del tercer sector. Aquestes entitats han estat definides com de caràcter voluntari, no governamentals i sense ànim de lucre que, sorgides de la iniciativa ciutadana, funcionen de manera autònoma i solidària tractant d'impulsar el reconeixement i l'exercici dels drets socials, aconseguir una millor cohesió i la inclusió social activa de les persones, prestant un recolzament especial a les persones i grups socials que es troben en una situació més vulnerable o en risc d'exclusió social (Torre, 2011). Moltes d'aquestes entitats funcionen amb voluntaris: hi ha una llarga tradició del voluntariat treballant amb infractors tant dins com fora de les presons, des dels EUA a Anglaterra passant per Catalunya, havent-se convertit en un proveïdor important de serveis de justícia (Hucklesby i Worrall, 2007). De fet, l'origen de la *probation* als EUA l'any 1841 està en mans d'un sabater de Boston, John Augustus, un home religiós que tenia experiència treballant amb alcoholícs i que va aconseguir que els tribunals acceptessin la premissa que no tots els infractors havien de ser empresonats. En el seu programa pioner de *probation* tractava a delinqüents primaris, que no tenien el "cor totalment depravat" i que prometien "fer les coses bé". A canvi els ajudava a obtenir una feina, educació o un lloc on viure i en feia un informe pel jutge. Seguint les pautes d'Augustus, els primers tècnics de *probation* van ser voluntaris, els quals només se'ls demanava que tinguessin un bon cor, i provenien principalment de grups religiosos catòlics, protestants i jueus (Petersilia, 1998). A l'estat espanyol, una de les primeres figures relacionades amb el voluntariat penitenciari va ser el "visitador de presons", nom que se li va donar a Concepción Arenal l'any 1863 quan va ser designada com a visitadora de presons de dones de La Corunya i Madrid (Martínez, 2001). El govern espanyol va crear expressament per ella aquest càrrec, que la va dur a escriure un manual l'any 1891 on hi analitza temes com el delicte, el delinqüent o el penediment, i on deixa molt clar que no el dirigeix als que ella anomena visitadors científics, sinó que pretén ser una guia pels visitadors caritatius. Per Arenal hi ha aquests dos tipus de visitadors de presons, i mentre els primers ho fan en nom de la ciència per estudiar el delinqüent, els visitadors caritatius ho fan en nom de la caritat proposant-se "consolar a l'home, ensenyar-lo mentre estigui pres i emparar-lo quan surti" (Arenal, 1896). Per l'autora és important potenciar aquest tipus de visitadors, fent-los entrar a les presons, ja que només la seva presència en aquell entorn ja té un

efecte moral i afectiu en els interns. Afirmar que el pres no desitja la visita d'algú que el corregeixi sinó d'algú que el consoli, per poder rebre “un alleujament immediat a les seves penes” (Arenal, 1896). Des de llavors, el voluntariat penitenciari dins l'estat espanyol ha estat realitzat des d'una motivació cristiana i evangèlica (Martínez, 2001). Fins que l'any 1988 es comença a cercar l'obertura de la presó cap a la societat i el suport i les aportacions d'aquesta vers les iniciatives sorgides des de l'interior del medi penitenciari. Diverses associacions i entitats es van unir a aquest projecte i es van aconseguir col·laboracions voluntàries de col·lectius que formaven part de l'entramat de la societat civil com entitats culturals, recreatives o esportives, aconseguint atansar la comunitat social a la presó, i viceversa (*La Model*, 2001). En el capítol 3 s'aprofundirà en aquest tema a l'hora de relatar la situació actual a Catalunya per situar el context social de la recerca.

2.3. Elements dels agents comunitaris en el procés de reinserció

Hi ha un cert consens en afirmar que les societats contemporànies tenen poc èxit en ajudar a reintegrar i reacceptar a persones que han comès delictes, els han pagat i tornen al conjunt de la societat (Travis, 2005). Tanmateix, també s'ha vist que les comunitats tenen el potencial per tal de poder ajudar a culminar la reinserció amb èxit ja que són una part important del procés. En aquest apartat es presenten els elements que la literatura sobre la reinserció a la societat i el desistiment del delicte reconeixen com a clau i que els agents comunitaris que realitzen programes d'intervenció amb aquest col·lectiu de persones poden treballar per aconseguir la reinserció. Amb això es construirà un punt de partida per poder comprovar quins elements i de quina manera es treballa des de la intervenció comunitària a Catalunya.

a) SUPORT SOCIAL

Lin (1986) defineix el suport social com les provisions expressives o instrumentals -percebudes o reals- proporcionades per la comunitat, les xarxes socials i les relacions íntimes i de confiança, i cada un d'aquests àmbits proporciona diferents sentiments de vinculació. L'estrat més extern conté les relacions amb la comunitat i reflecteix la integració i el sentit de pertinença a una estructura social més àmplia. És aquí on la participació en organitzacions de caràcter voluntari (església, associacions cíviqes, etc.) indiquen la mesura en què la persona s'identifica i participa amb el seu entorn més ampli.

D'una manera semblant, Cullen i Wright (1997) basen el suport social en una transferència de recursos (diners, informació, comprensió, consideració, etc.) d'unes persones a

unes altres. Aquests autors utilitzen aquest concepte per desenvolupar la teoria de la tensió i poder explicar el procés de desistiment del delictu: el suport que la persona rep (en termes de recolzament econòmic, d'afecte, consideració, informació i comprensió) és rellevant per tal que pugui abordar de manera legítima les seves necessitats. Per tant, en la mesura en què la persona accedeix a aquests recursos –és a dir, el suport que rep– pot facilitar o dificultar el canvi en el seu comportament delictiu i, per tant, tenir una incidència en la reinserció.

b) VINCLES SOCIALS

Són vincles de corresponsabilitat entre la persona i la comunitat, generant una situació de control de la persona (Bain i Parkinson, 2010). Sampson i Laub (1993) defensen que la teoria del control (desenvolupada per Hirschi) no és només rellevant per explicar l'origen de la delinqüència en la infància i la seva continuació en l'adolescència, sinó també per explicar les raons que porten al desistiment en la vida adulta. El desistiment és més probable que ocorri en la joventut quan la persona adquireixi nous vincles socials que entrin en contradicció amb el manteniment de l'activitat delictiva. Determinats esdeveniments (tenir parella, fills o feina) poden ser considerats com a "punts d'inflexió" ja que comporten que la persona se senti vinculada a agents amb rols convencionals i preocupat de defraudar-los si segueix delinquant, comprometès a mantenir els recursos que deriven d'aquestes relacions (les rendes, el suport emocional, la cura, la seguretat, l'estabilitat), involucrat en activitats convencionals, sent possible que adquireixi identitats convencionals ("treballador", "parella", "pare", etc.) que globalment expliquin que s'abandoni la delinqüència (Sampson i Laub, 1993; Laub i Sampson, 2003).

Seguint l'argumentació i unint-ho amb la importància del suport social, per Bain i Parkinson (2010) l'èxit de la reinserció social depèn i és proporcional a la vinculació social de l'individu: fent que la societat sigui capaç d'estimular i donar suport i sigui la guia necessària per ajudar a l'individu a redirigir la seva energia cap al desistiment de l'activitat delictiva. D'aquesta manera, tota la responsabilitat sobre els actes delictius del futur no seria de la persona que ha delinquit, sinó que estaria repartida també entre tots els individus que, a través de la comunitat, l'acullen (o el rebutgen) quan surt de la presó.

També aquí és important destacar el concepte d'eficàcia col·lectiva, basada en l'efectivitat dels mecanismes informals (com el control social informal) que els residents a un determinat barri tenen per mantenir l'ordre públic: amb més cohesió entre els habitants i més capacitat d'exercir control informal hi ha més eficàcia col·lectiva i, per tant, unes millors condicions per la reinserció i uns nivells baixos de reincidència (Sampson et al., 1997), fent que

hi hagi comunitats més preparades per dur a terme una reintegració positiva. Sampson (2004) veu necessària una infraestructura institucional forta i una confiança en la col·laboració conjunta entre les organitzacions per ajudar a mantenir la capacitat per a l'acció social d'una manera que ultrapassi els vincles personals. Per això posa l'èmfasi en les creences compartides, en la capacitat dels veïnats d'actuar per tal d'aconseguir un determinat objectiu, unit a un sentiment de participació ciutadana per part dels residents.

c) ETIQUETAMENT

La teoria de l'etiquetament va sorgir quan es va tenir en compte el procés de definició pel qual la societat interpreta un comportament com a desviat, el defineix com a tal i reacciona davant d'ell (Cid i Larrauri, 2001). D'aquí sorgeixen els processos de criminalització, on el delictes apareix quan el comportament és interpretat, definit i registrat com a delictes; però també l'assumpció d'una identitat de delinqüent a partir d'una etiqueta determinada, tal i com pot aparèixer després del pas per la presó on la persona adopta l'etiqueta de pres i ha d'aprendre normes, valors i pautes de conducta que li dificultaran la seva tornada a la societat convencional.

Per Maruna (2011), que falli el procés de reinserció és en part per culpa de la incapacitat d'entendre les dinàmiques dels rituals que faciliten les transicions vitals al llarg de la vida, com ho pot ser la reinserció. El retorn a la societat, vist per Maruna, és la conversió d'un pres en un ciutadà: és molt més que un canvi d'ubicació física i comporta un element simbòlic de tipus moral relacionat amb els conceptes de perdó, reparació, redempció i reconciliació. L'origen d'aquesta idea està en anar un pas enllà en el concepte de reinserció, no quedar-se amb un sistema que només es basi en el control i el risc ni amb un sustentat amb el suport i les necessitats criminògenes. Per Maruna i LeBel (2003) aquests sistemes fallen perquè obliden el rol de la comunitat, i creuen que és necessari concebre la reinserció de manera restauradora, basant-la en les fortaleces de la pròpia persona. Per aquests autors, tothom pot oferir contribucions positives a la comunitat, i un pas important és passar de ser receptors a proporcionadors d'ajuda. Defensen, per tant, la implementació de polítiques que combatin l'estigma que provoca l'exclusió social, centrant-se en les fortaleces de la persona i no tant en corregir els seus dèficits, recolzant-la i estimulant-la des de la societat i ajudant a construir comunitats més fortes.

d) CAPITAL SOCIAL

Putnam (1993) s'hi refereix per parlar de les característiques de l'organització social com les xarxes, les normes i la confiança que faciliten la coordinació i la cooperació per un benefici

mutu. Les tres funcions bàsiques del capital social segons la literatura són que actua com una font de control social, com una font de suport familiar i com una font de beneficis a través de les xarxes extrafamiliars (Portes, 1998). Aquí els vincles socials també són importants per les normes de conducta que sustenten, on les xarxes impliquen obligacions mútues i fomenten la reciprocitat: jo puc fer alguna cosa per tu sense esperar res a canvi, esperant confiada que algú altre faci alguna cosa per mi més endavant (Putnam, 2002). Per l'autor, però, és important distingir el capital social inclusiu (que estén ponts) de l'exclusiu (que vincula): el capital social exclusiu és bo per consolidar la reciprocitat específica i activar la solidaritat, però les xarxes inclusives, les que estenen ponts, són millors per establir llaços amb actius externs i per difondre informació. D'aquesta manera, els ponts del capital social s'estenen quan es creen vincles amb gent diferent, i són necessaris per construir una societat pacífica dins de la pluralitat. En aquest sentit, el capital social es relaciona amb el concepte d'eficàcia col·lectiva i amb el treball de Rogers (1995, citat a Orr, 2003) en la teoria de la difusió, és a dir, en com les innovacions s'escampen per un sistema social. Per Rogers els sistemes socials poden ser de dos tipus, heterofílics o homofílics. En els heterofílics s'encoratja el canvi de les normes del sistema, hi ha més interaccions entre persones de diferents procedències i un alt interès en ser exposat a noves idees. En canvi, en els homofílics es tendeixen a seguir les normes i les interaccions sorgeixen sobretot entre persones de la mateixa procedència o similars, i on la gent i les idees que difereixen de la norma són vistos com a estranys i indesitjables. Aquesta teoria també té relació amb l'etiquetament: en un sistema heterofílic es podrà eliminar l'estigma de l'etiquetament gràcies a la interacció de persones de diversa procedència, estimulants així el capital social i propiciant un millor procés de reinserció. Putnam (1995) fa especial èmfasi al paper que ha tingut l'església i que ara tenen les entitats del tercer sector i les associacions de voluntariat com a proporcionadors de capital social i compromís cívic. I tot això ho resumeix en el següent paràgraf: "El capital social ha tingut efectes contundents en molts aspectes de les nostres vides. El que està en joc no són només uns sentiments càlids i confortables o un estremiment d'orgull comunitari. [...] les nostres escoles i barris no funcionen tant bé quan s'afluixen els llaços de la comunitat, i la nostra economia, la nostra democràcia i fins i tot la nostra salut i felicitat depenen de l'existència d'unes reserves adequades de capital social" (Putnam, 2002).

e) CONTEXT SOCIAL

Té en compte les característiques del barri on es retorna, la quantitat de recursos socials a disposició dels veïns, l'alta concentració de desfavoriment social i el nivell de desordre del barri

(Bazemore i Erbe, 2003; Kubrin i Stewart, 2006; Hipp, Petersilia i Turner, 2010; Harding, Morenoff i Herbert, 2013) ja que tant les famílies com les comunitats on es retorna tenen una gran influència en com les persones afronten els programes de tractament o les obligacions judicials (Benson et al., 2011). Per Bazemore i Erbe (2003) s'ha oblidat de parlar de dos aspectes bàsics en la idea del retorn: els llocs on es retorna -associacions veïnals, institucions de socialització local i ciutadans individuals-, i en articular un rol determinat per aquestes entitats comunitàries per ajudar en el procés de reinserció. Els autors tenen una visió comunitària de la reinserció en tant que hi és present un nivell comunitari, el recolzament i supervisió a la persona, i un nivell identitari, on la persona cal que es "guanyi" la rehabilitació a través de l'esforç.

Quan es parla del lloc on es retorna cal tenir en compte la influència que té el barri on la persona anirà a viure ja que en els barris més pobres hi acostuma a haver menys recursos i poc vincles entre els habitants (Solomon et al., 2006). Per aquests autors són importants les xarxes comunitàries i els vincles per construir i mantenir el capital social, ja que si aquest capital social augmenta també ho faran les xarxes de suport, la reciprocitat i la cooperació individual i comunitària. A més, moltes de les persones que surten de la presó retornen a barris deficients i problemàtics, fet que causa un profund i desproporcionat impacte en la vida comunitària, en les xarxes familiars i en el capital social, i provoca un augment del risc de reincidència a aquests barris. Aquest fet el van estudiar Kubrin i Stewart (2006) amb persones alliberades a diversos barris d'Oregón (EUA) admesos a supervisió comunitària i comproven com en els barris més desafavorits va augmentar la reincidència i en els que hi havia un índex de riquesa més elevat la reincidència va disminuir. També Hipp, Petersilia i Turner (2010) ho amb persones en llibertat condicional a Califòrnia (EUA), i afirmen que el context social té un rol important en el procés de reinserció on la presència de serveis socials pròxims a la persona s'han comprovat importants per reduir la possibilitat de reincidència. A més, als barris amb una alta concentració de desavantatge social és més fàcil reincidir-hi i el nivell de desordre del barri afecta l'habilitat per reintegrar-se exitosament. En un altre estudi (Harding et al., 2013) se centren en els canvis de residència de persones en llibertat condicional a Michigan (EUA) i veuen com la mobilitat residencial propiciada per una altra taxa d'empresonament (molts veïns que marxen d'un barri que reabsorbeixen quan els alliberen) provoca el trencament de la cohesió social dels barris en comunitats desfavorides. També disminueixen les xarxes socials, propicia una disminució de la confiança amb els veïns i fa que hi hagi poques accions col·lectives; tot i que comproven que poques persones tornen al seu mateix barri de procedència quan són alliberades (perquè la

família s'ha mudat o perquè les relacions familiars s'han trencat), però la majoria ho fan a barris amb un nivell de pobresa similar, fet que no propicia la reinserció (Harding et al., 2013).

Així doncs, la xarxa comunitària té una sèrie d'elements que fan que poden ajudar a la reinserció de les persones que han tingut una condemna de presó: a) La comunitat pot ser rellevant en el suport que es doni a la persona i en la seva vinculació social (Bain i Parkinson, 2010), corresponsabilitzant-se dels errors de la persona i afavorint la formació de vincles adults que podran funcionar com a punts d'inflexió (Sampson i Laub, 1993; Laub i Sampson, 2003). b) La comunitat està en condicions d'evitar l'etiquetament i, alhora, de revertir-lo concebant la reinserció de manera restauradora, basant-la en les fortaleces de la pròpia persona, i passant de ser receptors a proporcionadors d'ajuda (Maruna, 2011). c) Es pot incrementar el capital social, revitalitzant el vincle amb la comunitat que permet afavorir comportaments cooperatius dins de la societat (Putnam, 2002). I d) resulta important conèixer l'entorn on la persona retornarà i els recursos (entitats, veïns, etc.) dels quals disposa (Bazemore i Erbe, 2003), així com les característiques que té el barri on es retorna en tant que moltes persones retornen a barris deficientes i problemàtics, causant un profund i desproporcionat impacte en la vida comunitària, en les xarxes familiars i en el capital social, i augmentant el risc de reincidència (Solomon et al., 2006; Kubrin i Stewart, 2006).

2.4. Experiències comunitàries i efectes en el procés de reinserció

Durant els últims anys hi hagut diversos estudis, projectes pilot i experiències en la intervenció per millorar el procés de reinserció des d'una vessant comunitària. En aquest apartat es mencionen diversos exemples posant èmfasi al punt de partida dels programes (quins problemes i necessitats pretenen cobrir) i als elements comunitaris que tenen en compte, així com els efectes que han tingut en el procés de reinserció de persones empresonades. Aquest recorregut permetrà, en base a aquestes experiències, definir els objectius específics del treball.

En les polítiques de reinserció hi ha tres temes que, segons Garland et al. (2011), s'han de tenir en compte. El primer és el temps: els primers dies i setmanes des de la sortida en llibertat són els més crítics en el procés de reinserció. Per això creuen que s'han de pensar estratègies per fer caure les barreres que els que surten de presó es troben a la societat, i una manera de fer-ho és planejar i coordinar les accions que provenen de l'execució penal i les que es complementen amb les entitats de servei, abans i després de l'alliberament, ja que una participació coordinada de tots els agents que intervenen en la reinserció permet assegurar que

els primers dies de vida a la comunitat siguin el menys traumàtics i difícils possible. Aquesta idea també la recull Herzog-Evans (2013) quan afirma la necessitat de treballar en comú per poder fer circular la informació que els diferents serveis tenen i abordar els problemes des de diferents punts de vista. El segon tema que els esmentats autors indiquen que cal tenir en compte són els obstacles que hi ha en la reinserció, els quals ja s'han referenciat amb escreix en els apartats anteriors, buscant la manera de resoldre'ls. El tercer i últim aspecte que destaquen és el de l'ajuda psicosocial ja que a més dels danys que provoca l'empresonament en les persones també es parla dels danys que provoca la reinserció (relacionat amb la concepció d'etiquetament i de pèrdua de capital social).

En l'estudi longitudinal *The Returning Home Study* realitzat per l'Urban Institute (EUA) (Solomon et al., 2006) exploren les experiències de les persones que es reincorporen a la societat després d'una estada a la presó, la perspectiva familiar i el seu context comunitari. Els resultats descrits en un primer informe eren: que els programes que es duen a terme dins les presons tenen un impacte positiu a la sortida, que les persones que van trobar-se amb el suport de la família a la sortida van mostrar una millor inserció laboral i uns millors resultats en el consum de drogues, i que l'acompanyament i el consell des de la comunitat (sobretot per compensar els casos on una influència negativa de la família i/o del barri pot fer trontollar el procés de reinserció) eren un factor important. En el mateix estudi, Visser et al. (2010) van comprovar com durant el primer any d'alliberament els nivells de reincidència eren més baixos si la persona ja tenia una feina abans de l'empresonament, havia trobat una feina just després de sortir de la presó o havia participat en un programa laboral o de tractament de consum de drogues dins la presó o just a la sortida. Per tant, és important tot allò que es fa dins de la presó i el que se segueix fent quan la persona ja està en llibertat.

Una de les idees compartides en la literatura és que una bona reinserció necessita que després del programa penitenciari hi hagi un seguiment, proporcionant una continuïtat, des de serveis que acostumen a estar a la comunitat i que són similars en estructura i format als programes de preparació a la llibertat de les presons (Maguire i Raynor, 2006; Lewis et al., 2007; Hucklesby i Hagley-Dickinson, 2007; Garland et al., 2011). Molts programes, en aquest seguiment, fan una atenció específica a aquells factors que afecten el dia a dia de la persona alliberada i on es reforcen les eines cognitives i de comportament adquirides durant l'empresonament (Garland et al., 2011). Un exemple és la "*Second Chance Act*", en marxa als Estats Units des del 2008: un conjunt d'estratègies per reduir la reincidència i augmentar la seguretat pública a través de subvencions a agències estatals, locals i organitzacions

comunitàries que proveeixin els serveis necessaris per la reinserció. Entre els serveis que ofereixen s'hi troben els tractaments per les drogodependències o l'assistència per l'habitatge o la feina. Un programa anterior, “*Supervision to Aid Reentry*” (STAR), posava l'èmfasi en l'acompanyament i ho feia a través dels jutjats de reinserció a Pennsylvania (EUA): els participants tenien un seguiment exhaustiu d'un any un cop alliberats amb un jutge de reinserció que l'interpel·lava sobre els èxits i els reptes que havia d'assolir en la seva reinserció, i se li proporcionava accés als serveis que pogués necessitar per retornar a la comunitat. En una avaluació d'aquest programa es va comprovar la importància de fer un seguiment acurat per aconseguir una millor reinserció, així com l'impacte que tenia en les famílies i les comunitats. Tot i que la participació al programa STAR no va predir la reincidència en nous delictes, es va associar significativament amb la reducció de revocacions de la supervisió (Taylor, 2013), fet molt rellevant ja que aquestes són les raons principals per les quals es retorna a la presó i són les més relacionades amb una vida normalitzada en comunitat.

Hi ha una altra experiència, en aquest cas anglesa, que també ha obtingut bons resultats: un conjunt de set programes que sota el títol de “*Pathfinder*”, un pla nacional creat des de l'administració, tenen com a objectiu tractar les necessitats sorgides al sortir de la presó com l'allotjament, l'atenció mèdica i la cura de les addiccions així com les conductes delictives de persones adultes condemnades a penes menors d'un any de presó i que no estiguin subjectes a una supervisió a la comunitat a la sortida (Hollin et al., 2004). Alguns d'aquests programes són dirigits per tècnics de *probation* i d'altres per entitats de voluntariat, la qual cosa emfatitza la implicació de les organitzacions comunitàries en la tasca de la reinserció. Els programes s'iniciaven un cop s'ingressava a presó i continuaven fins a tres mesos després de l'alliberament de manera voluntària (Maguire i Raynor, 2006; Lewis et al., 2007), tenint en compte la importància de la continuïtat en els programes desenvolupats. Els resultats sorgits de l'anàlisi d'aquests programes indiquen que aquest tipus d'intervencions poden reduir significativament els problemes amb els quals aquestes persones es troben en sortir de presó i tenen un efecte positiu en les seves actituds cap a la delinqüència. També s'evidencia una disminució en la reincidència penitenciària, especialment amb aquelles persones que han mantingut el contacte amb els seus mentors en la seva fase de reinserció (Lewis et al., 2007), la qual cosa indica una importància del rol de la comunitat en la reinserció. Ara bé, cal dir que en les comparacions dels programes realitzats per la *probation* i els realitzats per entitats de voluntariat, els primers tenen millors resultats pel que fa a alts nivells de continuació del contacte després de l'alliberament i alts nivells de canvi positiu en actituds, creences i en problemes bàsics (Maguire i Raynor, 2006).

Un projecte similar s'ha desenvolupat com a experiència pilot a Xile, “*Volver a Confiar*” (Aguilar et al., 2010), que contempla set àrees d'intervenció -feina, salut, habitatge, drets, família, comunitat i educació- i planifica un procés de reinserció des de la participació voluntària de la persona. El programa tenia en compte tant la pròpia implicació de la persona com el recolzament familiar i de l'entorn, sobretot a través de la xarxa local del municipi on retornava, ja que el seu objectiu principal era afavorir la reinserció de persones exrecluses a la seva comunitat d'origen intervenint a nivell individual, familiar i comunitari. Es va comprovar que era fonamental un acompanyament individualitzat i una gestió de xarxes -formals i informals- a nivell local, però que prèviament els programes de reinserció s'havien d'iniciar des del període de l'empresonament i allargar-se fins després de l'alliberament (en aquest projecte es van allargar fins als 3 mesos). Alhora, les àrees d'intervenció havien de treballar interrelacionadament i permetent l'intercanvi d'informació.

Un altre programa que mereix la pena ressenyar és el “*Diamond Initiative*”, iniciat l'any 2009 com a projecte pilot a Londres (Dawson et al., 2011). El seu objectiu era recolzar a aquelles persones que havien acabat una condemna de menys d'un any de presó i que no rebien cap supervisió quan quedaven en llibertat, oferint-los l'ajuda que sinó no tindrien. Es van centrar en les àrees urbanes perquè hi apareixia una proporció més elevada de victimització. El projecte tenia una durada inicial de dos anys i els serveis i recursos eren proporcionats a través d'una combinació d'entitats oficials (policia, presons i *probation*) i de diferents actors de la comunitat (autoritats locals, de l'àmbit de la salut i entitats del tercer sector). El programa era voluntari i es basava en oferir suport i assistència en les necessitats sorgides de la persona que abandona la presó. Les conclusions d'una avaluació del projecte indiquen que va ser una experiència positiva per a l'equip multidisciplinari que hi va treballar així com per les persones que sortien de presó ja que van tenir la possibilitat de pensar en els beneficis de no caure en la delinqüència, es van assistir les seves necessitats i van poder trobar estabilitat i una certa estructuració de les seves vides. Ara bé, no es van trobar evidències d'una reducció en la reincidència entre els participants al programa (Dawson et al., 2011).

Un programa similar i que recupera la importància del fet religiós en la rehabilitació de les persones empresonades és el que es duu a terme en les “*faith-based units*” i els “*faith-based prison programme*” als EUA. L'estudi que duu a terme Armstrong (2012) en una de les presons que tenen aquest programa pretén entendre la vida després de la presó d'alguns dels homes que han participat en un programa de prealliberament de divuit mesos de durada basat en la religió, és a dir, basat en la vida i ensenyaments de Jesucrist. L'objectiu principal del programa és

construir relacions entre les persones que surten de presó i la comunitat on s'alliberaran. S'emfatitza moltíssim la responsabilitat personal entesa en acceptar les conseqüències de les seves decisions i comportaments. També promou altres valors com la necessitat d'honestetat en la companyonia, a través de donar i rebre un intercanvi honest i en harmonia amb els altres; la productivitat, a través de treballar; i de relacions repeses, a través d'aprendre a tenir cura d'un mateix i dels altres. A més, busca reduir la reincidència mitjançant el suport a les transformacions espirituals individuals. El finançament d'aquests programes prové exclusivament de donacions mentre la pròpia administració s'encarrega de cobrir les despeses de l'estada a la presó i la seguretat (com a qualsevol altre pres). El personal que hi treballa consta de cinc persones contractades per l'etapa de prealliberament i quatre persones contractades per quan ja han estat alliberats, però la majoria de persones involucrades són voluntaris provinents de les comunitats religioses locals, fet que ajuda a mantenir els baixos costos del programa i, alhora, a formar connexions amb les esglésies de la comunitat local (Armstrong, 2012).

En l'estudi, Armstrong fa un seguiment d'un any a 48 homes d'una presó de mínima seguretat tenint el primer contacte abans de l'alliberament. Els resultats que obté són bastant positius. L'èxit s'evidencia en les connexions establertes amb importants actors i fites socials com la família, la feina, l'església, un habitatge digne (llogat o de propietat), vestir-se bé i tenir bon aspecte; així com el fracàs és no aconseguir-ho. L'ajuda de les entitats religioses un cop alliberats estava disponible de seguida, però limitada pel temps i l'abast de l'ajuda. Tanmateix, jugava un paper important com a intermediària, ajudant sobretot a negociar les dificultats sorgides de la pròpia llibertat, i un aixopluc pel suport que s'oferien els mateixos participants del programa entre ells. Un paper important el tenien els voluntaris, que es guanyaven la confiança a través d'estendre-la ells mateixos entre els participants: feien que fossin els responsables del seu èxit i estaven presents en els moments més difícils del procés de reinserció per tal d'ajudar i donar-los suport. El fet d'estar relacionats amb l'església implicava una sortida de l'estigma social que senten molts dels participants en aquests programes, un lloc on poder expressar una identitat prosocial i canviar les seves activitats rutinàries. A més, els companys que es troben a les esglésies pertanyents a la comunitat d'acollida els proveeixen de relacions positives amb qui poder trobar amistat i suport, i on els mentors del programa els proveeixen d'un suport emocional i espiritual. Així, les esglésies i els programes basats en la religió poden propiciar el desistiment del delictes a través de reforçar una mentalitat prosocial, proveint noves rutines i facilitant noves relacions. Pel que fa a les experiències de reinserció segons la reincidència dels subjectes estudiats, Armstrong veu com les persones que acaben detingudes i tornen a la presó són

aquelles que estan més desplaçades socialment, mentre que d'altres que segueixen cometent actes antinormatius però estan més integrats a la societat no ingressen a la presó. Alhora, moltes vegades l'empresonament és el destí per aquells que no tenen cap més lloc on anar, i que moltes de les persones que han tornat a la presó prèviament s'han esforçat molt per trobar el seu lloc en una societat prosocial i s'han sentit atrets per una vida antinormativa. Per Armstrong, el voluntariat exemplifica el millor que actualment s'ofereix en la reinserció i indica el que pot ser possible: prioritzar la relacionalitat i la capacitat de resposta pot facilitar la solidaritat en els moments més difícils de la vida després de la presó i, d'aquesta manera, presentar oportunitats que minimitzin els riscos i maximitzin la responsabilitat. És a dir, per fer front a les necessitats d'una persona de manera responsable cal ajudar-lo de manera receptiva.

Una xarxa interconnectada basada en la cura i que vinculi a les organitzacions comunitàries pot oferir suport informal per augmentar les possibilitats d'èxit en la reinserció a la comunitat, alhora que pot estendre la provisió de serveis formals i informals cap la persona que surt de presó i la seva família per tal que sigui un instrument per facilitar la reinserció. En aquest sentit, és important invertir en tractaments i en serveis de suport, i fer-ho considerant alhora a la persona, a la família i a la comunitat (Rossman, 2003): els problemes no resolts dels que surten de presó tenen un gran impacte en el benestar de tota la comunitat. Per això, a llocs com el Regne Unit o els Estats Units, les entitats del tercer sector que treballen per a la reinserció de persones que han passat per presó s'han convertit en centrals ja que proveeixen molts serveis tant a dins com a fora de la presó. La majoria d'entitats són petites, organitzacions locals que funcionen amb voluntaris, algunes especialitzades en algun tema concret. Al Regne Unit els han dotat d'un marc legal fent que ja no funcionin per subvencions sinó que ho fan a partir de contractes específics, la qual cosa ha comportat un canvi en el seu rol fent-les més corporatives i competitives (Meek et al., 2010). Les característiques que ostenten les entitats del tercer sector són vistes per alguns autors com especialment efectives per millorar la reinserció (McLaughlin, 2012): són responsables i flexibles, innovadores, tenen un gran número de recursos comunitaris, saben treballar en equip i aconsegueixen generar gran confiança i relacions més pròximes. Ara bé, tal i com remarquen Hucklesby i Worrall (2007), cal tenir en compte que hi ha poques evidències de l'efectivitat de les entitats de voluntariat en la reinserció. De fet, els estudis han mostrat que les activitats que duen a terme les entitats comunitàries són exitoses en termes de resultats simples com trobar casa o feina, però se'n desconeix l'eficàcia en resultats a llarg termini com la reducció de la reincidència. Això no treu que el sector del voluntariat i comunitari no jugui un paper vital en la societat i que per això els governs propiciïn el seu rol en la

reinserció, per exemple, en mantenir i enfortir els vincles de la persona amb la comunitat (Hucklesby i Worrall, 2007).

A Catalunya hi ha un gran nombre d'entitats del tercer sector que organitzen activitats dins les presons que són dutes a terme majoritàriament per persones voluntàries. L'any 2009 es va realitzar una enquesta a entitats de voluntariat, interns i a l'administració sobre els programes de voluntariat que es realitzaven als centres penitenciaris catalans, preguntant-los sobre la relació amb els voluntaris, les activitats que realitzaven, allò que es podria millorar i quines altres activitats voldrien fer (Jornades de Voluntariat Penitenciari, 2009). Sobre la relació amb els voluntaris, els interns en destaquen la contribució altruista i solidària que fan, sense cap contraprestació econòmica. Pels interns, el fet de saber que hi ha persones disposades a entrar a les presons i dedicar el seu temps a realitzar activitats amb ells és un bon motiu per saber-se reconeguts com a persones. A més, consideren molt positiu el suport emocional, l'acompanyament i l'ajut que reben dels voluntaris. Aquesta vinculació ajuda als interns a passar millor el temps de condemna alhora que els apropa més a la vida en llibertat pel fet de poder relacionar-se amb persones que vénen de l'exterior. Un dels punts més importants que destaquen els interns és que els voluntaris no formen part del sistema penitenciari, fent que el tracte que tenen amb ells sigui més humà i sense prejudicis. Aquestes dades ens proporcionen una perspectiva del treball realitzat pel voluntariat penitenciari que pot ser un catalitzador per la reinserció posterior, sobretot al fomentar la motivació al canvi, l'adquisició de vincles socials, el paper dels aprenentatges i el suport social i l'eliminació de l'estigma.

3. El context social de la recerca: la situació a Catalunya

Arribats a aquest punt val la pena aturar-se a caracteritzar el context social on s'insereix aquest treball, fent referència a les entitats del tercer sector que operen a Catalunya i la seva relació amb l'estat del benestar, el model rehabilitador català i la regulació de les entitats comunitàries d'ajuda dins del sistema d'execució penal.

Des de l'administració catalana hi ha cert consens a considerar que les entitats del tercer sector social tenen un paper important en la prestació de serveis socials i d'atenció a les persones en tant que treballen des de la proximitat i l'atenció a les persones i els seus problemes de manera directa (*Pla de Suport al Tercer Sector Social*, 2012). Ara bé, l'auge de la participació ciutadana a través de les entitats del tercer sector s'ha d'observar juntament amb els canvis que s'han produït en l'Estat del Benestar, un model del qual se'n qüestiona la viabilitat per l'aplicació de la contenció de la despesa social; però sense obviar el pes d'altres factors com la gran visibilitat social de les entitats, la proximitat a les necessitats dels col·lectius més precaris, la seva contribució a la consolidació de la democràcia participativa, una creixent cultura d'allò privat i la revitalització de la societat civil (Marbán, 2007).

L'estat del benestar present a l'Estat espanyol i, per extensió, als països del sud d'Europa, és fortament familista, escàs i tardanament desenvolupat (Parella, 2000). Les famílies no han deixat de ser les proveïdores directes de bona part dels serveis socials i la unitat familiar és la principal seguretat social per als membres de la família. És el que s'ha anomenat un model mediterrani ja que l'èmfasi institucional a la regulació i organització de la cobertura de benestar recau molt més en la família que no pas en el mercat. La família esdevé així la coprotagonista explícita de les polítiques socials i constitueix la font principal de provisió de les necessitats socials.

Ahora, però, les polítiques públiques s'han anat desplaçant cap a d'altres agents fora de l'estat. Segons Torre (2011), hi ha dues visions de com el tercer sector interactua amb l'estat del benestar. La primera és una visió de caràcter complementari, on les entitats són vistes com a contractistes que proporcionen serveis que són retribuïts, en part, pel govern, garantint l'extensió de la cobertura de l'Estat a través de la descentralització. La lògica d'aquesta visió és que si hi ha una menor intervenció, hi ha menys burocràcia i, per tant, més flexibilitat i major eficiència. La segona és una visió referent a la capacitat d'acció de la societat civil on les entitats es presenten com un instrument de cohesió social: el teixit social es reactiva expressant noves formes d'associació i moviments de persones amb un especial protagonisme del voluntariat. De fet, el

tercer sector s'està considerant com una tercera via conciliadora entre les posicions neoliberals i keynesianes més moderades en tant que combina finançament i finalitats d'interès públic amb una gestió privada (Marbán, 2007). Sigui com sigui, el tercer sector s'ha vist a ell mateix com un factor clau en la reestructuració de l'estat del benestar a l'Estat espanyol, on el seu desenvolupament com a proveïdor de serveis ha estat una característica iniciada a partir de la dècada dels 90 que s'ha consolidat durant la primera dècada del s. XXI (Clua-Losada, 2012); alhora que ha provocat que costi discernir entre els serveis que ofereixen les entitats i els que proveeix l'administració pública. Sobretot a Catalunya, on des de les entitats del tercer sector s'assenyala que s'ha creat una relació de mútua confiança i col·laboració entre els dos agents per tal de poder donar resposta a les necessitats socials (Vidal i Güell, 2011). El problema actual que afronten aquestes entitats socials i els programes que desenvolupen és la disminució de finançament públic que sustenta gran part de la seva activitat: una gran majoria d'entitats del tercer sector depenen de les aportacions de l'administració per poder executar els seus programes (Ariño, 2008). Aquesta alta dependència financera vers l'estat fa que actualment molts dels programes que realitzen aquestes entitats estiguin en perill o ja hagin estat eliminats.

En l'àmbit de l'execució penal i la reinserció, la regulació d'aquesta col·laboració està plasmada en la Llei Orgànica General Penitenciària (LOGP) i el Reglament Penitenciari (RP): estableixen que tot condemnat que hagi complert la pena o que hagi extingit la seva responsabilitat penal de qualsevol altra manera ha de ser plenament reintegrat en l'exercici dels seus drets com a ciutadà. Per fer-ho, afirmen que es donarà l'assistència social necessària a través de la col·laboració de forma permanent amb les entitats dedicades especialment a l'assistència dels interns i al tractament dels exreclusos. Es reconeix la participació de les entitats i del voluntariat en "la millora de la qualitat de vida en els centres penitenciaris i en l'execució de les polítiques penitenciàries tendents a reduir al màxim els efectes nocius de l'internament i afavorir i consolidar els vincles entre els serveis d'execució penal i la societat a la qual serveixen". Per tal de dur-ho a terme, l'administració formalitza convenis de col·laboració amb les entitats i facilita suport econòmic als programes que considera d'interès i que coincideixin amb els principis, valors i finalitats de les institucions d'execució penal. De manera que es podria dir que l'administració pública reconeix a les entitats del tercer sector com a principals aliades en la prestació de serveis a les persones, i que aquesta implicació conjunta a l'hora de dissenyar i impulsar serveis podria revertir en una prestació més eficient i coordinada (Vidal i Güell, 2011).

També en el model rehabilitador de les presons catalanes s'especifica que cal fomentar la col·laboració i participació de les entitats públiques i privades i que la finalitat de la reinserció

social implica la coresponsabilitat comunitària i el compromís de tots els agents socials (Generalitat de Catalunya, 2011). S'hi reconeix el suport de la institució penitenciària per al foment de la tasca de protecció i promoció d'actuacions sense ànim de lucre vers la població interna, amb una finalitat d'interès general, en tant que complementa l'oferta assistencial que hi ha als centres penitenciaris. Les entitats, les organitzacions i les associacions ciutadanes sense ànim de lucre poden participar en la gestió de serveis o equipaments. La gestió cívica d'aquestes competències administratives es podrà utilitzar per les activitats i serveis susceptibles de gestió indirecta, tindrà sempre caràcter voluntari i no lucratiu i s'adjudicarà mitjançant concurs públic. D'aquesta manera, es permet que els centres penitenciaris comptin amb la "col·laboració desinteressada i solidària de ciutadans organitzats en associacions de voluntariat, en la millora de la qualitat de vida als centres penitenciaris i en l'execució de les polítiques penitenciàries tendents a reduir al màxim els efectes nocius de l'internament i a afavorir i consolidar els vincles entre els serveis d'execució penal i la societat a la qual serveixen" (Generalitat de Catalunya, 2011).

4. Objectius específics

El principal objectiu d'aquest treball és explorar la intervenció de les entitats de la xarxa comunitària sobre el procés de reinserció de persones que han passat part de la seva condemna a la presó. És a dir, esbrinar com treballen aquestes entitats en millorar les perspectives en què es troben les persones un cop són alliberades de la presó i retornen a la comunitat, centrades en les necessitats bàsiques d'aquestes persones i en les actituds dels que s'enfronten a aquesta reinserció. Es pretén fer-ho a través dels següents objectius específics:

1. Identificar quins elements dels agents comunitaris són presents en la intervenció comunitària.

S'ha vist com el suport familiar, sobretot a través de les relacions de parella, és un factor clau per iniciar el desistiment del delictes. Tenint en compte, a més, la importància de la unitat familiar en l'actual model mediterrani de benestar i el feble desenvolupament de polítiques socials dirigides a aquest col·lectiu de població, fa preveure que les persones que no tinguin un suport familiar ampli tindran un camí cap a la reinserció més difícil. El desavantatge acumulat que moltes de les persones que han passat per la presó ostenten ens fa preguntar sobre si el suport que prové de la comunitat a través de les entitats socials pot suplir d'alguna manera el que tradicionalment ha desenvolupat el nucli familiar i propiciar una bona reinserció. Així, es pretén conèixer aquests elements a partir d'identificar els aspectes que es treballen en la intervenció, en la cura i l'accés als recursos (suport), el control informal i l'assumpció de responsabilitats (vincles), l'eliminació de l'estigma (etiquetament), la generació de col·laboració social entre diferents persones i/o grups (capital social), i la relació entre aquests elements, tenint en compte el context social.

2. Conèixer si la vinculació a una entitat de la xarxa comunitària difereix segons si aquesta s'ha iniciat mentre la persona complia condemna o quan ja estava en llibertat.

Alguns estudis han observat que la reinserció té més opcions d'èxit si comença quan encara s'està complint la pena de presó, ja sigui a través dels mecanismes d'alliberament anticipat que permetin prendre contacte amb la societat on es retornarà (Cid i Tébar, 2010) o a través dels programes de tractament que es realitzen dins de la presó (Petersilia, 2003) on la majoria els duen a terme entitats del tercer sector. Alhora, un cop finalitzada la condemna de presó, alguns

autors han vist necessari un seguiment i acompanyament en el procés de reinserció en el marc de la comunitat (Maguire i Raynor, 2006; Lewis et al., 2007; Hucklesby i Hagley-Dickinson, 2007; Garland et al., 2011).

3. Conèixer si la vinculació a una entitat de la xarxa comunitària difereix segons si aquesta funciona amb un alt nombre de persones voluntàries o només amb personal remunerat.

Els voluntaris que treballen en els programes de les entitats socials, tant a dins com a fora de les presons, estableixen un vincle diferenciat del que poden tenir amb els treballadors remunerats o els treballadors de les presons (Hucklesby i Wincup (2007; Lewis et al., 2007; Jornades de Voluntariat Penitenciari, 2009; McLaughlin, 2012). D'aquesta manera, s'hipotitza que la intervenció de l'entitat diferirà segons els professionals involucrats en l'entitat i la relació que mantinguin amb l'usuari.

Com es veu, aquest treball s'ha centrat en identificar els elements que les entitats utilitzen en la intervenció comunitària, i fer-ho també observant les possibles diferències d'aquesta intervenció segons el moment en què s'inicia el contacte de la persona amb l'entitat i segons el tipus de professional implicat en l'entitat. S'ha deixat de banda la possibilitat d'estudiar el resultat d'aquesta intervenció comunitària -per exemple, en termes de reincidència, per tal de valorar l'èxit del procés de reinserció- ja que, tot i que se'n reconeix la seva pertinència, s'han volgut centrar els esforços en conèixer primer el tipus d'intervenció realitzada per les entitats comunitàries i identificar-ne els elements que hi operen. S'han tingut en compte les limitacions que comporta la realització d'un treball final de màster -de temps i d'efectius- per centrar-lo en els objectius definits i deixar les implicacions de les intervencions comunitàries en la reincidència per una possible ampliació de la recerca més endavant.

5. Mètodes i tècniques

Per explorar el paper de la xarxa comunitària en la reinserció de les persones que han complert una pena de presó s'ha pensat en una estratègia qualitativa a través de la utilització d'entrevistes semiestructurades: parlar amb els agents comunitaris i conèixer els programes i activitats que proporcionen a aquestes persones ens ajudarà a entendre el rol que desenvolupen en la consecució de la reinserció.

Es realitzarà un estudi de casos a través d'una mostra intencional de quatre entitats que respondran a una classificació de les entitats socials de Catalunya que treballen amb persones recluses i/o exrecluses. L'estudi de cas és adequat, segons Yin (1994), quan es pretén respondre a les preguntes “com” o “per què”, quan l'investigador té poques o nul·les possibilitats de controlar els esdeveniments, i si es tracta d'un fenomen contemporani dins d'un context de la vida real. Dels criteris que proposa Yin (1994) per ajudar en la selecció dels casos, en aquest treball ja hem dit que aquests s'escolliran perquè representen perfectament les característiques de la població que es vol estudiar segons una tipologia que es detallarà a continuació.

5.1. Població i mostra

S'ha acotat la població d'estudi a aquelles entitats de la xarxa comunitària que atenen a persones recluses i/o exrecluses i tenen el seu àmbit d'actuació a Catalunya. A l'Anuari 2009 del Tercer Sector Social de Catalunya (Vidal, Valls i Villa, 2009) es va fer una aproximació al número d'entitats vinculades al tercer sector a tot el territori català: hi havia unes 7.500 entitats, amb més de 100.000 persones contractades, unes 245.000 persones que hi participaven de manera voluntària i on les activitats anaven dirigides a 1.700.000 persones. Aquestes entitats es classifiquen segons el col·lectiu a qui es dirigeixen i el tipus d'intervenció que realitzen. Al fixar-se només amb aquelles entitats dedicades a les persones recluses o exrecluses es troba que hi ha unes 30 entitats a Catalunya amb diversos programes d'actuació, com l'assessorament jurídic, la inserció sociolaboral o l'atenció psicosocial i/o sociosanitària. La gran majoria d'aquestes entitats estan agrupades en la federació d'Entitats Catalanes d'Acció Social (ECAS) en tant que comparteixen un enfocament determinat, en aquest cas, l'atenció prioritària a col·lectius en situació o risc d'exclusió social i la voluntat de transformar la societat per fer-la més justa i equitativa (Agència de Comunicació Local, 2012).

Fent una caracterització d'aquesta trentena d'entitats es pot dir que els trets en comú de la gran majoria són tres: a) Un gran nombre són entitats privades -normalment associacions,

fundacions, cooperatives d'iniciativa social o empreses d'inserció- sense afany de lucre, és a dir, on els possibles beneficis que generen són reinvertits en el manteniment i la sostenibilitat de la pròpia activitat que desenvolupen. b) Totes comparteixen una missió o activitat principal orientada a la inclusió dels col·lectius vulnerables i a la millora de la cohesió social, i presenten la seva tasca com una contribució a la societat en el seu conjunt. c) Sovint compten amb la participació de voluntariat i/o d'una base social que col·labora amb els projectes de les entitats, que ajuda a contribuir a la viabilitat i el sosteniment de l'entitat.

A més, totes compten amb un doble finançament on les subvencions que arriben de l'administració es complementen amb les provinents de fons privats -quotes de socis, donacions, aportacions dels usuaris, etc. Val a dir que els fons públics representen com a mínim un 60% i que pot arribar a un màxim d'un 96% dels ingressos totals de l'entitat, on només cinc entitats tenien la part del finançament públic menor que el privat. Aquest fet mostra la gran dependència financera d'aquestes entitats socials vers les subvencions de l'estat i, per tant, provoca que la supervivència de l'entitat i la continuïtat dels seus programes depenguin en major mesura de la existència o no d'aquestes subvencions.

El nombre de treballadors remunerats va dels 2 als 1.740, depenent de la grandària de l'entitat i el número de programes que realitza. Pel que fa al nombre de voluntaris que participen en l'organització i desenvolupament de les intervencions en les entitats varia dels 15 als 750. El nombre de persones que poden atendre en un any varia enormement entre entitats: de les 30 a les 180.000 persones. Aquesta diferència s'explica, bàsicament, en si l'entitat també actua en altres col·lectius relacionats amb l'exclusió social però que no són persones provinents del món penitenciari, fet que ocorre molt sovint en aquesta categoria d'entitats.

La majoria d'actuacions que tenen lloc amb persones que encara estan complint condemna de presó són amb les que poden realitzar sortides, ja sigui amb els permisos penitenciaris o amb el règim de tercer grau. S'aprofita que estan en un context de semilibertat per tal d'actuar abans de la llibertat definitiva i proporcionar-los les eines que necessiten. De tota manera, també n'hi ha que es realitzen dins del medi penitenciari (sobretot a través del voluntariat) i d'altres que actuen quan la persona ja està en llibertat.

La inserció laboral, els tractaments de deshabituació (alcohol i altres drogues), els centres d'acollida transicionals i les activitats de formació són les principals línies d'actuació d'aquestes entitats.

Tenint en compte els objectius que es plantegen, s'ha treballat per obtenir una tipologia d'entitats que respongui a una classificació segons dues variables principals. La primera és tenir en compte si l'entitat inicia el contacte amb la persona quan aquesta encara està a la presó (dins) o si l'inicia un cop la persona ja ha finalitzat el període d'empresonament (fora). En aquest sentit s'entén que una persona ja està a “fora” quan està en tercer grau, llibertat condicional o en llibertat definitiva. La segona té en consideració el personal de l'entitat que realitza les activitats i els programes en tant que pot ser una entitat composta només de personal remunerat (professionals) o que sigui una entitat amb una presència important de voluntaris (voluntaris). D'aquesta manera, la tipologia amb què es basarà l'anàlisi serà la següent:

Taula 1. Tipologia d'entitats segons l'inici del contacte i el personal de l'entitat

Tipologia d'entitats		Inici del contacte	
		Dins	Fora
Personal de l'entitat	Professionals	ENTITAT A	ENTITAT B
	Voluntaris	ENTITAT C	ENTITAT D

Cada creuament entre les dues variables dóna lloc a un tipus d'entitat determinat. D'aquesta manera, el tipus d'entitats A i B comparteixen que el seu personal és íntegrament professional, és a dir, remunerat, però el tipus A inicia el contacte amb la persona a vincular quan encara està complint condemna en un centre penitenciari i el tipus B l'inicia quan la persona ja ha finalitzat la condemna de presó o ja està gaudint de semillibertat. Per contra, els tipus d'entitats C i D comparteixen que en el seu personal hi ha un número important de persones voluntàries, és a dir, no remunerades, però el tipus C inicia el contacte quan la persona encara compleix condemna de presó i el tipus D l'inicia quan la condemna ja ha finalitzat o ja està gaudint de semillibertat.

A partir d'aquesta tipologia d'entitats, es pretén realitzar un estudi de casos a partir d'una mostra intencional de 4 entitats, una per cada tipus, tenint en compte la distribució de les entitats presentada segons els criteris d'inici del contacte (dins o fora) i el tipus de personal que realitza les activitats (professionals o voluntaris). Per escollir-les, l'únic criteri restrictiu d'inclusió que s'ha tingut en compte és que tinguin el seu àmbit d'actuació a l'àrea metropolitana de Barcelona per facilitar-ne l'accés. Tenint en compte que l'Anuari 2009 del Tercer Sector Social de Catalunya (Vidal, Valls i Villa, 2009) afirma que el 69% de les entitats tenen la seu a la capital barcelonina no es perdrà informació i es mantindrà una àmplia varietat dels diferents tipus d'entitats existents.

5.2. Tècniques d'obtenció de la informació

En la recollida d'informació de les entitats que treballen per les persones recluses i/o exrecluses a Catalunya i la creació de la tipologia ens hem basat en el catàleg d'entitats que recull l'ECAS (Agència de Comunicació Local, 2012), així com amb les associacions i federacions integrades a la Taula Social del Tercer Sector de Catalunya i les agrupades a la Federació Catalana de Voluntariat Social¹. S'ha creat un quadre resum amb les entitats de l'àrea metropolitana de Barcelona que treballen amb aquest col·lectiu i s'han classificat segons les característiques que s'han destacat en la creació de la tipologia [veure Annex 1]. D'aquí s'han pogut extreure les entitats a entrevistar segons la disponibilitat i la disposició a ser entrevistades.

Ara bé, en el contacte amb les entitats que conformen la mostra intencional de 4 casos, la tècnica central utilitzada ha estat l'entrevista semiestructurada. És un tipus d'entrevista que concedeix una àmplia llibertat a l'entrevistat i una gran flexibilitat a l'entrevistador, alhora que garanteix que es tractaran tots els temes rellevants i que totes les informacions necessàries seran recollides (Corbetta, 2007).

L'entrevista consta de quatre blocs [veure Annex 2]. El primer bloc serveix per conèixer l'entitat i la seva trajectòria, així com el seu funcionament, el personal, el finançament i la relació amb d'altres entitats i l'administració. El segon bloc aborda el tipus de programes i activitats que realitzen amb persones recluses i/o exrecluses, la seva finalitat i si n'han fet alguna avaluació. En cas que hagin fet alguna avaluació i/o seguiment se'ls preguntarà si ho poden proporcionar. El tercer bloc vol aproximar-se al tipus de persones a qui ofereixen els seus serveis. I el quart bloc busca saber quin és el tipus de relació que s'estableix entre l'usuari i el personal de l'entitat i si hi ha diferències entre el tipus de personal involucrat (professional / voluntari). Tots quatre blocs permetran, alhora, una aproximació al paper que l'entitat té amb les persones que s'hi vinculen en termes de suport, vincles, etiquetament, capital social i la seva relació amb el context social. És a dir, com la intervenció que realitzen les entitats pot proporcionar elements de suport que la persona no pot trobar en els àmbits on tradicionalment s'ubiquen (sobretot en la família i l'ocupació), afavorint així el desistiment del delictes i potenciant una millor reinserció social a la comunitat. Alhora, com les entitats treballen per crear vincles fermes que dotin a la persona de responsabilitats cap als altres i enforteixin els existents amb d'altres persones (família, amics, veïns, etc.) i entitats (capital social). I, per últim, com poden evitar l'etiquetament d'aquestes

¹ Ambdues es poden consultar a les respectives pàgines web: per la Taula Social del Tercer Sector de Catalunya a <http://www.tercersector.cat/default.asp?idmenu=5> i per la Federació Catalana de Voluntariat Social a <http://www.voluntaris.cat/entitats/entitatsfederades>

persones per no criminalitzar-los doblement i poder-los dotar de l'oportunitat d'aconseguir reinserir-se.

5.3. Anàlisi de la informació

Les entrevistes a les entitats s'han analitzat amb una anàlisi de contingut basada en categories, definides abans d'iniciar l'anàlisi i ampliades i enriquides al llarg del mateix. El procés d'anàlisi ha contemplat dos nivells: El primer nivell ha consistit a analitzar si per cada entrevista i tipologia d'entitats hi apareixen les categories del model que s'ha definit i de quina manera ho fan. D'aquesta manera es busca comprovar si les intervencions de les entitats en la comunitat en persones que han passat un període de temps a la presó tenen efectes en el suport, els vincles, el capital social i l'etiquetament de les persones i quin efecte tenen. El segon nivell permetrà, en base al primer, conèixer si hi ha diferències entre les tipologies d'entitats definides. És a dir, si el resultat de la intervenció realitzada varia en funció de si l'entitat inicia o no el contacte quan la persona encara està complint la condemna de presó o en funció de si el personal de l'entitat és majoritàriament professional o voluntari. Les dimensions d'anàlisi en què s'han basat les categories (prèviament i les sorgides al llarg de l'anàlisi) són les següents:

Taula 2. Dimensions i categories d'anàlisi

Presentació	Característiques de l'entitat	
	Origen	Religiós
		Laic
	Finançament	Fons privat
		Fons públic
		Aportacions usuaris
	Context social	Entorn (característiques del lloc on intervé l'entitat)
	Perfil de l'usuari atès	Edat, origen, família, ajuda institucional, educació, trajectòria laboral, salut, consum alcohol/drogues. Usuaris vinculats contínuament a entitats.
Tipus d'entitat	Inici del contacte. Tipus de personal. Tipus d'activitat que realitza.	
	Inici del contacte	Dins del centre penitenciari
		Fora del centre penitenciari
	Personal de l'entitat	Professional (remunerat)
		Voluntari
	Tipus d'activitat que realitza	Programes per abordar problemàtiques concretes
		Acompanyament / Seguiment de la persona

Ideari i funcionament de la intervenció	Finalitat. Concepció. Funcionament.	
	Finalitat de la intervenció	Autonomia (on usuari es valgui per ell mateix)
		Socialitzar (retornar a la societat)
		Transició (permanència a entitat durant temps limitat)
		Motivació (on l'usuari decideix què fer)
	Concepció de la reinserció	Reinserció a través de feina
		Reinserció a través de nova parella
		Recuperació de vincles familiars
	Funcionament	Assemblea
		Treball individual
		Temps estructurat (amb horaris)
Suport	Cura. Accés als recursos	
	Instrumental	Atenció psicosocial, ajuda laboral, econòmica, de salut, habitatge, deshabituació de drogues i alcohol
	Expressiu	Emocional
Vincles	Control informal. Assumpció de responsabilitats	
	Vinculació amb l'entitat	Decisió personal
		Derivació professional
	Relació amb altres entitats – Capital social	Similars de l'entorn
		Similars en temàtica
	Responsabilitzar-se	De receptors a perceptors d'ajuda
Etiquetament	Eliminar l'estigma	
	Restaurador	Elements de perdó, reparació i reconciliació
	Perpetuador	No eliminar l'etiqueta de “delinqüent”
	Heterofília	Unió persones diverses situacions, diverses entitats
	Homofília	Unió persones de la mateixa procedència o similars
Relació personal/usuari	Rols del personal amb l'usuari en la intervenció	Rol amic (amistat, altruisme, sense límits)
		Rol professional (basat en la intervenció, distant)

6. Anàlisi i resultats

En aquest apartat es presentaran breument les característiques de les entitats entrevistades en base a la tipologia i es procedirà a exposar el resultat del seu anàlisi segons els objectius específics anunciats anteriorment.

6.1. Característiques de les entitats entrevistades

Les entitats que s'han entrevistat s'han escollit en base al quadre resum creat [veure Annex 1] on s'han classificat les entitats de l'àrea metropolitana de Barcelona susceptibles de ser entrevistades en funció de la tipologia creada segons l'inici de contacte amb l'usuari (dins o fora del període d'empresonament) i el tipus de personal involucrat en les intervencions (professional o voluntari). Com que el contacte amb les entitats s'ha desenvolupat durant el mes d'agost de 2013 s'han tingut seriosos problemes a l'hora de poder contactar amb la majoria d'elles, fet que ha provocat que no s'hagi pogut realitzar cap entrevista a una entitat del tipus A, però en canvi es van poder realitzar dues entrevistes del tipus d'entitat C. En el següent apartat s'incidirà en aquest canvi a l'hora de realitzar les anàlisis pertinents.

A continuació es presenten les característiques de les quatre entitats entrevistades que han permès categoritzar-les en un tipus determinat d'entitat. S'hi descriu informació sobre l'origen de l'entitat, els programes que realitza amb persones recluses i/o exrecluses, el perfil d'usuaris atesos i el personal implicat en les intervencions. També s'ha afegit aquella informació que s'ha cregut adient per contextualitzar les entitats en un entorn i moment determinat. Tanmateix, per fer-se una idea més fidel de les entrevistes, es pot recórrer als annexos [veure Annexos del 3 al 6] on hi ha resums exhaustius de les entrevistes².

Entitat B [veure Annex 3]

L'entitat B té un origen desvinculat de la religió. Neix l'any 1989 oferint cursos, formació i atenció a persones del barri (sobretot immigrants i joves) perquè estaven molt arrelades al territori i motivades per la cohesió a nivell de barri. El seu objectiu és capacitar, orientar i donar suport a persones que estan a l'atur, amb especial atenció a persones de perfil més fràgil com, per exemple, les que estan sota mesura judicial. El principal programa que desenvolupen des de

² En el resum de les entrevistes que es presenten als Annexos del 3 al 6 s'ha mantingut l'anonimat de les entitats i s'hi han incorporat transcripcions literals de fragments de l'entrevista en tant que s'ha considerat que eren rellevants de cara a l'anàlisi. Aquestes transcripcions literals es mostren entre cometes i les negretes mostren una intervenció de l'entrevistadora.

fa 3 anys amb el col·lectiu de persones recluses i exrecluses es basa en el programa Reincorpora que comparteixen diverses entitats i que dura 6 mesos: es realitza una capacitat formativa amb pràctiques en empreses, una activitat solidària i una fase intensiva de cerca de feina per aconseguir la inserció laboral. Totes les persones que participin en aquest programa han d'estar complint una mesura judicial en tercer grau o llibertat condicional. A més, tenen un conveni amb el Centre d'Iniciatives per a la Reinserció (CIRE) amb qui prèviament ja realitzaven activitats d'aquesta mena, però no de manera tant estructurada.

El seu finançament és eminentment públic (65%) i el restant és fons privat provinent de l'obra social d'una entitat financera (35%). Hi ha un Patronat que dóna poder a una Junta Directiva amb total confiança on hi ha l'equip de direcció format per dues persones. Actualment són 7 professionals i cap voluntari, més els professionals que contracten per realitzar els cursos.

La classificació d'aquesta entitat en el tipus B s'ha realitzat pel pes que hi té el col·lectiu professional i per l'absència de personal voluntari, alhora que les seves activitats s'inicien amb persones que ja estan en contacte amb la llibertat.

Entitat C

En aquest tipus d'entitat s'han realitzat dues entrevistes: C1 i C2.

En l'entitat **C1** [veure Annex 4] el seu origen és religiós i basat en el voluntariat. Els seus inicis es remunten a l'any 1999 de mans d'un grup de joves vinculats als Caputxins i motivats per ajudar a d'altres joves empresonats. El seu projecte primer i principal va ser el voluntariat de presons: es basa en una visita setmanal cada diumenge d'un grup de 2 o 3 voluntaris a la presó de joves i estar-se amb aquells qui ho vulguin durant dues hores. Creen un espai de debat i diversos jocs. Alhora, han ideat un segon programa que permet a alguns d'aquests joves passar tot un dia fora de la presó fent alguna activitat a l'aire lliure (excursió, joc, visita cultural, etc.). El contacte amb els joves els va fer veure la necessitat de seguir ajudant-los un cop sortissin i van fundar un espai on els joves sense lligams familiars i lloc on anar poguessin anar a passar els seus permisos penitenciaris i, més endavant, el tercer grau. Aquesta casa d'acollida té 6 places, tot i que a hores d'ara només dues estan reservades per a persones provinents de presó i les altres es reserven a d'altres joves sense recursos ni lligams familiars en risc d'exclusió social. La seva finalitat és fer de pont entre el món penitenciari i la societat per joves que no tenen cap vincle familiar.

Actualment, l'entitat compta amb dues persones que hi treballen de manera remunerada i uns 50 voluntaris que participen en tots tres programes, però que duen el pes dels dos primers.

Entre tots tres recursos s'atenen a uns 30 joves anualment. El seu finançament és eminentment privat, sobretot provinent de les quotes dels socis, els donatius particulars i l'obra social d'una entitat bancària, tot complementat per les subvencions de l'administració. La contínua reducció d'aquestes subvencions públiques fa que els programes s'hagin modificat al llarg dels anys i que de cara a l'any vinent no estigui assegurada la seva continuïtat.

La classificació d'aquesta entitat en el tipus C s'ha realitzat pel pes que té el voluntariat penitenciari en tots els programes de l'entitat (només 2 persones hi treballen remuneradament) i perquè, en un principi, el contacte entre el programa de voluntariat penitenciari i el recurs extern estaven molt interconnectats, permetent que el voluntari detectés els casos que necessitaven ajuda del recurs i es mobilitzaven per aconseguir-ho. Tanmateix, aquest enllaç tant directe ja no es produeix amb tanta regularitat perquè han hagut de retallar les places de la casa d'acollida dedicades als joves procedents de centres penitenciaris i per la davallada de derivacions des del propi centre penitenciari causada per l'aplicació de la circular d'estrangeria.

En l'entitat **C2** [veure Annex 5] el seu origen és religiós i basat en el voluntariat. Va néixer de la mà d'un capellà que va iniciar la seva vida religiosa visitant presos per tal de proporcionar-los un lloc on acollir-los un cop sortissin de la presó, però sobretot per acompanyar-los i parlar amb ells. Ha centrat la seva activitat en ajudar als veïns que ingressaven a presó i, especialment, als seus fills i famílies. Va seguir acollint a persones que estaven en permisos o en llibertat definitiva que no tenien on anar, i ho va fer a casa seva i als espais buits que tenia l'església. Més tard van crear una llar d'acollida on ara acullen a aquest col·lectiu de persones. Alhora, va establir un centre obert per a infants del barri on se'ls intenta donar atenció fora de l'horari escolar: esplai, tallers, música, reforç escolar, esport. És en aquest centre on hi ha l'únic personal remunerat de l'entitat, a la resta de programes funcionen amb voluntaris. En total disposen de 13 persones que hi treballen de manera remunerada i d'uns 70 voluntaris. A través de les donacions, les quotes dels socis i de les tasques dels voluntaris va anar creixent i es va convertir primer en associació i després en fundació. Ara rep finançament de subvencions de l'administració i també d'institucions privades, però recapta molts fons a través de diverses activitats que organitzen.

La classificació d'aquesta entitat en el tipus C s'ha realitzat pel pes que té el voluntariat penitenciari en els programes de l'entitat dedicats a les persones empresonades o que han passat per presó i perquè el contacte entre el programa de voluntariat penitenciari i el recurs

extern d'acollida estan molt interconnectats, permetent que el voluntari detecti els casos que necessiten ajuda del recurs i se'ls aculli.

Entitat D [veure Annex 6]

El seu origen és religiós i basat en el voluntariat. Els seus inicis es remunten a l'any 1993 de mans d'un capellà franciscà que quan va tornar després de fer de missioner es va topar amb una gran extensió del VIH-SIDA entre les persones que tenien menys recursos, que estaven deseparades i que estaven a la presó. Al ser una malaltia mortal va voler acompanyar a aquesta gent a morir acompanyada i es va envoltar d'una sèrie de joves que van muntar una comunitat cristiana i es van establir en un pis. Com que la malaltia va passar de ser mortal a ser crònica van canviar l'enfocament de la casa d'acollida per tal d'acompanyar als malalts a recuperar la seva vida i fomentar la seva reinserció a la societat. En aquest moment és on van decidir professionalitzar a la majoria del personal que atenia a les persones, però mantenint una gran bossa de voluntariat. També han creat un servei d'inserció laboral i un servei d'odontologia solidària després de veure'n la necessitat entre les persones que acollien.

Actualment, l'entitat compta amb uns 50 treballadors remunerats i uns 100 voluntaris. Entre tots els recursos s'atenen a unes 470 persones anualment. El finançament és eminentment públic a través de les subvencions de l'administració (63% del total) i hi ha una part important de finançament privat a través de les donacions i les aportacions dels propis usuaris (20% de total). La resta prové de la facturació de l'empresa que gestionen d'inserció laboral i dels ingressos financers.

La classificació d'aquesta entitat en el tipus D s'ha realitzat pel pes que té el voluntariat en el desenvolupament de totes les activitats tot i la professionalització que ha experimentat al llarg dels anys, i perquè l'entitat acull només a persones que ja han obtingut la llibertat definitiva.

6.2. Resultats de l'anàlisi

A continuació es presenten els resultats sorgits de l'anàlisi en relació als objectius específics del treball. S'inicia amb una valoració del conjunt de les entrevistes per tal d'identificar els elements que són presents en la intervenció comunitària que pretenen ajudar a la reinserció a la societat de l'individu i es continua amb una visió d'aquests elements en relació als eixos considerats en la tipologia sobre l'inici de la intervenció i el tipus de personal implicat. Els resultats s'il·lustraran amb cites transcrites literalment de les entrevistes.

6.2.1. Elements de la intervenció comunitària presents en les entitats

En les quatre entrevistes realitzades s'han identificat els elements a través dels quals es pot ajudar al procés de reinserció, però no en tots els tipus d'entitats hi han aparegut de la mateixa manera ni s'han relacionat entre ells igual. Les xarxes on es mostren els conceptes i categories identificades en l'anàlisi per cada entitat es poden consultar als annexos [veure Annex 7 per l'entitat B, Annex 8 per l'entitat C1, Annex 9 per l'entitat C2 i Annex 10 per l'entitat D].

És important començar veient la concepció de reinserció que cada entitat construeix com a objectiu de la seva intervenció. D'aquesta manera, totes les entitats entrevistades compartien en les intervencions les finalitats d'autonomia, per ajudar a l'usuari a valer-se per ell mateix, i transició, on es busca que la vinculació a l'entitat tingui un temps limitat. Aquests dos conceptes visualitzen les intervencions com un pas intermig entre l'etapa de presó i la vida en llibertat on l'entitat accepta el seu paper de facilitadora del procés de reinserció, donant-li les eines necessàries per tal que, al final, l'usuari es valgui per ell mateix:

“Capacitar, orientar i donar suport a persones que estan a l'atur, amb especial atenció a persones més fràgils” [B]

“És un recurs educatiu: joves que mai han tingut una família, que han marxat de casa seva, que han iniciat un procés migratori amb poc més de 10 anys, que han estat aquí, que han estat al carrer... doncs que aprenguin els hàbits d'una casa, no?, que aprenguin a cuinar, que s'han de rentar els plats, a seguir un horari... que és això el que fem aquí” [C1]

“L'objectiu és mirar que estiguin un temps, que estalviïn i que s'independitzin” [C2]

“Aquí tothom té una responsabilitat i tothom fa un servei a la casa i un servei al grup diàriament.

Tota la resta ha de sortir de la seva motivació, els professionals només els incentiven” [D]

Tenint en compte que tres entitats (C1, C2 i D) tenen com a recurs una casa d'acollida, la idea de la temporalitat s'explica per tal que els usuaris no creguin que ja han assolit els seus objectius amb aquell recurs, sinó que l'acollida serveix per poder orientar aquests objectius i poder-los aconseguir fora de la casa d'acollida:

“Si s'estan més d'un any s'apalanquen... es creuen com el rei de la casa, el veterà, canvia el tracte amb els altres, vas veient actituds que... bueno, que creiem que no és bo, ni per ells, ni per la convivència ni...” [C1]

“Una mica el perfil, si poden tenir una perspectiva de sortida, per exemple, he tingut molta gent que ha tornat a Colòmbia, a Cuba... quan sé que han de marxar els hi dic que sí, la cosa que m'esgarrija, que he tingut problemes fa uns anys és la gent que es posa aquí i s'instal·la, no es mou” [C2]

“Un element important que cal tenir en consideració és que la persona tingui un pla de futur fora del centre, és a dir, que la finalitat no és que la persona es quedi al centre sinó que en surti” [D]

Ahora, tres de les quatre entitats comparteixen una finalitat de socialització (menys la C1) i una finalitat de motivació (menys la B). Quan apareix el concepte de socialització ho fa de manera preponderant sobre els altres i relacionant-se amb una recuperació dels vincles familiars perduts i una reinserció a través de la feina: en les intervencions s'entén aquesta socialització com la necessitat de recuperar aquells llaços familiars que es van trencar, fent créixer els vincles socials amb el nucli familiar d'origen o creant-ne de nous, i en la necessitat d'incorporar-se al mercat laboral amb una feina reglada:

“És la forma més maca, on ja pots posar el llaç de la intervenció, quan algú surt d'aquí amb feina i parella, que és el que volem totes les persones, tenir feina i poder-nos guanyar la vida i estimar i ser estimats” [D]

D'altra banda, el concepte de motivació apareix relacionat sempre amb el treball individual, és a dir, en què l'usuari decideixi com vol que sigui la seva vida i quins aspectes vol reforçar a través d'una intervenció individualitzada per part de l'entitat. Cal mencionar que el treball individual amb l'usuari és un dels pilars de les intervencions de totes les entitats analitzades: encara que algunes d'elles incloguin en el seu funcionament activitats grupals (entitat B i D), el pes de la intervenció recau en aquesta tasca individualitzada:

“El treball amb els joves és individual, però hi ha diverses assemblees amb els joves per parlar de la convivència a la casa de manera conjunta” [C1]

Un altre concepte important en com les entitats conceben la reinserció és la responsabilització de l'individu, que apareix a totes les entrevistes realitzades. Aquesta assumpció de responsabilitats s'ha visibilitzat des del pas que han fet els usuaris de receptors a perceptors d'ajuda. Així, aquesta responsabilització és vista com un element necessari per aconseguir la reinserció de l'individu que l'entitat treballa a través de diversos elements com poden ser l'acompanyament (entitat B), el funcionament assembleari de l'entitat (entitat D), o la pròpia finalitat de socialització (entitat C2):

“El tipus de reflexió que feia aquest tipus d'alumne: <yo me lo he buscado, pero esta gente ha nacido así, yo soy el que he arruinado mi vida porque tomé una mala decisión, pero es que esta gente no pueden escoger, yo puedo escoger todavía, ellos no podran esoger [...] yo en cambio si que puedo escoger>” [B]

“Quan una persona pot trobar un equilibri en aquest sentit, de dir, ni és culpa dels altres ni és culpa meva, és una part meva, que jo tinc que admetre i que haig de reconèixer aquest defecte o aquest vici que tinc” [C2]

“[...] una inserció crítica en la societat, sabent que hi ha diferents maneres d'estar en la societat, i una d'elles és potenciar el diàleg i la participació: els usuaris tenen la seva pròpia assemblea” [D]

El suport es visualitza en totes quatre, fent referència a la cura i a l'accés als recursos, diferenciant-se entre l'instrumental i l'expressiu. El que més es destaca en les entrevistes és el suport instrumental ja que totes les entitats entrevistades pretenen dotar a l'individu dels recursos necessaris per tal d'afrontar el seu procés de reinserció amb èxit: per exemple, formació escolar, laboral, cerca i cessió d'habitatge i ajuda en l'àmbit de la salut:

“Capacitació i orientació laboral” [B]

“[...] tots el que volen és treballar. [...] si els hi interessa alguna cosa es busca el recurs per aconseguir-ho. S'intenta que tinguin el temps ocupat” [C1]

“Ajudar a buscar cursos i recursos” [C2]

“Hi ha molta gent que torna a estudiar, s'interessa per la informàtica i els idiomes, comencen a l'escola d'adults, o els interessa la pintura” [D]

El suport expressiu, per la seva banda, es relaciona més amb un acompanyament de l'individu, que en les entitats C2 i D es duu a terme en funció d'una finalitat de socialització de l'individu, és a dir, d'ajudar-lo a reintegrar-se a la comunitat, i que en l'entitat C1 es planteja per una finalitat de motivació, és a dir, on el propi usuari sigui capaç de decidir quines activitats vol emprendre:

“Almenys que tinguin un referent [...] també els pot anar obrint portes, que això ha passat també. Cadascú és diferent perquè cadascú té unes motivacions diferent, no?” [C1]

“Tallers de tota mena, de valors que en diuen... per xerrar. Jo crec que ajuden a que la gent aprengui a dialogar, a tenir una certa formació...” [C2]

La lluita contra l'estigma es fa evident a totes les entitats en la seva manera de treballar. Relacionen el concepte de reinserció amb una negació de l'etiquetament, és a dir, que cal desbancar-lo en la intervenció per tal que no sigui un entrebanc per a la reinserció. L'etiqueta està relacionada amb el passat de l'individu i són característiques que es van sumant al llarg dels anys. Les que s'han vist estan relacionades amb una trajectòria vital d'exclusió social, de pèrdua del suport familiar, de condemnes penitenciàries i algunes de drogodependència:

“La majoria de les persones que actualment estan ateses a l'entitat han passat períodes en centres penitenciaris a causa de la seva trajectòria d'exclusió social” [D]

Així, la intervenció es construeix en clau restauradora des de l'entitat, des de les activitats concretes que s'han vist que operen com a suport instrumental per trencar les trajectòries

d'etiquetament, a la tasca per aconseguir noves vinculacions (recuperació de vincles familiars, nova parella o feina) passant per l'acompanyament a l'individu:

“És bo per com se senten ells [els usuaris]: <me he sentido protagonista, he salido un poco del problema>” [B]

Alhora, en algunes entitats es palpa una tensió, sobretot per la trajectòria penitenciària que acumulen els usuaris i per la pròpia fragilitat d'estar encara vinculat al món penitenciari:

“Hi ha abandonaments, hi ha regressions... que no depenen de l'itinerari. N'hi ha que tenen causes pendents i no poden acabar l'itinerari” [B]

“Sempre hi ha de fons la problemàtica que hi ha darrera, la tensió que hi ha de... <necesito trabajar>, la urgència, la problemàtica que ja tenen de les seves vides personals que genera una tensió personal, que no són grups fàcils de gestionar” [B]

“Els hàbits de convivència dels que procedeixen de presó són pitjors perquè fa temps que no han conviscut en una casa, però tenen un nivell educatiu més alt. Molts dels subsaharians no han estat mai escolaritzats” [C1]

També s'ha vist l'existència de relacions entre la pròpia entitat amb d'altres del seu entorn més immediat (barri o ciutat) o amb les que comparteix una mateixa temàtica d'actuació (especialització en inserció laboral, per exemple). Aquesta relació entre entitats és important com a base del capital social, és a dir, la generació de col·laboració social entre diferents persones i/o grups. En les entitats C1, C2 i D hi ha una gran relació amb d'altres entitats ubicades en l'entorn, ja sigui per complementar la seva intervenció amb programes que elles no duen a terme (per exemple, deshabituació de drogues o formació educativa) com per ajudar als seus usuaris a tenir una xarxa de recursos més àmplia en funció de les seves motivacions i objectius de reinserció que els permeti vincular-se amb persones de trajectòries diferents:

“Ens intentem relacionar amb tots els programes i projectes en els quals poder oferir un intercanvi” [C1]

En les entitats B, C1 i D també són significatives les relacions mantingudes amb entitats que desenvolupen programes similars dins de la mateixa temàtica, sent en el tipus B i D primordial per la seva concepció de reinserció, vinculada a la inserció laboral (tipus B) i a la vida autònoma i normalitzada (tipus D).

Per últim, el context social on s'insereix l'entitat sembla que té una importància relativa. De fet, només l'entitat C2 ha fet esment a aquest concepte, una entitat molt lligada al barri en

tant que la seva creació i motivacions inicials es van forjar al voltant dels veïns del barri on s'allotja i les seves necessitats i preocupacions:

“Jo vaig arribar al barri al 1977. Vaig intentar centrar-me amb la gent d'aquests barris que estaven a la presó, i sobretot amb els seus fills i famílies, que no els hi faltés res”. “Doncs sí que hi ha una xarxa de barri. **I això es nota?** Jo crec que molt. Jo crec molt amb aquesta...” [C2]

Hi ha unes altres característiques no tan relacionades amb aquests elements de la intervenció comunitària, però que donen una visió del servei que aquestes entitats donen. Per exemple, es parla del nivell d'institucionalització que hi ha amb allò relacionat amb els serveis socials:

“Jo crec que hi ha una sobrecàrrega institucional de professionals en els serveis socials perquè és una feina molt complicada, molt feixuga, hi ha d'haver molt de control... Clar, si tens una estructura com la nostra, que hem tingut molta sort” [C2]

També es menciona el cost que tenen aquests serveis i l'estalvi que representa per l'administració els recursos que proporcionen aquestes entitats, sobretot en aquelles entitats que funcionen amb un gran número de persones voluntàries:

“Si ho paga l'estat, cada pis, és un fotimer de peles. És com això. Jo ja sé que no estem aquí 200 persones, hi han 5 i permisos, però això el cost a l'estat és zero, però què?, degut a què, gràcies als voluntaris que et deia jo que amb els seus *mercadillos* i *xanxullos* i vendes paguen l'alimentació, a part del menjar que aconseguim o aconseguixo. Això, si està muntat com a empresa, aquí necessites un educador permanent, són 3 sous. Ja no dic de la neteja, tal... Ara, això, quina solució hi ha, no ho sé... no hi ha una altra via, val molts diners” [C2]

I, tot plegat, relacionat amb el vincle que totes les entitats tenen amb els fons públics de l'administració que els nodreixen de finançament a base de subvencions. Aquí, tant les que treballen amb personal voluntari com les que ho fan de manera remunerada estan afectades per l'actual context de retallades socials:

“Les entitats estem passant un moment delicat per poder seguir donant servei al que nosaltres creiem o que és la nostra missió prevista [...] i lluitant per poder seguir donant el servei” [B]

“La subvenció per aquest motiu [acollir joves amb permisos i/o tercer grau] s'ha eliminat i de cara al 2014 no sabem si podrem continuar acollint a persones provinents de presó” [C1]

En resum, elements com la cura i l'accés als recursos (suport), l'assumpció de responsabilitats (vincles), l'eliminació de l'estigma (etiquetament), la generació de col·laboració social entre diferents persones i/o grups (capital social) i la relació amb el context social estan

presents en la intervenció comunitària. Tots ells giren al voltant d'una determinada concepció de reinserció que cada entitat estableix i tots ells es relacionen de manera diversa en funció d'aquesta concepció i de la finalitat que l'entitat estableixi per les seves intervencions.

6.2.2. Eix dins – fora

Tal i com s'ha plantejat en la tipologia, les entitats que inicien el contacte quan la persona encara està complint condemna de presó són la C1 i la C2, mentre que les entitats que l'inicien quan la persona ja ha finalitzat la condemna o gaudeix d'un règim de semillibertat (incloent situacions de tercer grau i llibertat condicional) són la B i la D.

Tanmateix, després de l'anàlisi, no sembla haver-hi cap diferència amb els elements que operen en la intervenció comunitària donats aquests dos grups. Per tant, la resposta al segon objectiu específic que s'havia plantejat és que la vinculació a una entitat de la xarxa comunitària no difereix segons si aquesta s'ha iniciat mentre la persona complia condemna o quan ja estava en llibertat.

De tota manera, s'inclouen aquí una sèrie de consideracions que es podrien tenir en compte a partir dels resultats obtinguts, com la diferència de personal segons l'ubicació del programa o les opcions d'intervenció seguint criteris de seguiment i continuïtat. És interessant veure com les intervencions que duen a terme les entitats C1 i C2 dins dels centres penitenciaris són gestionades completament per persones voluntàries, mentre que amb les que realitzen fora de la presó hi incorporen personal remunerat. Aquí només s'apunta aquesta dada ja que la dicotomia entre l'eix professional – voluntari serà abordat al següent apartat:

“Els dos primers projectes [presons] es duen a terme completament per voluntaris i el tercer [casa d'acollida] és conduït per dues persones remunerades i diversos voluntaris” [C1]

Una altra característica que uneix a aquestes dues entitats (C1 i C2) és la seva possibilitat d'oferir una continuïtat en la intervenció amb aquelles persones que comencen sent ateses durant la seva condemna -a través del voluntariat penitenciari- i que hi continuen relacionades fora de la presó a través del servei d'habitatge de curta estada que ofereixen:

“[...] sí que hi havia més relació entre els dos programes i quan se sabia que un dels joves que participaven al programa de voluntariat havia de sortir de permís i necessitava un lloc on quedar-se es posaven en contacte amb la [casa d'acollida]” [C1]

“Gent a casa sempre n'he tingut perquè com que els capellans sempre tenim pis...” [C2]

Tot i que aquesta possibilitat s'ha vist reduïda per culpa de diversos factors, com el canvi de perfil que s'acull, “sobretot perquè la majoria no tenen papers” [C1].

I també tenen en comú programes que ofereixen sortides programades a les persones que estan dins de la presó, realitzades també per personal voluntari:

“fan una sortida un cop al mes (muntanya, esport.. de tot un dia) amb aquells joves (5 o 6) que escull la Junta de Tractament” [C1]

“Una de les coses que faig molt a la presó són les sortides, ara anem a la platja cada setmana, i els hi veus la cara de la gent quan surt i dius: això és el que val la pena, això és el que educa, això lo que aquest xaval a lo millor poc a poc pot tornar a entendre que no fa falta viure dels demés, no?” [C2]

L'entitat B, que opera fora de la presó amb persones amb semillibertat (tercer grau i llibertat condicional), no ofereix una continuïtat, però sí un seguiment: ofereix l'oportunitat d'iniciar un contacte amb la societat on s'haurà d'inserir mentre se li proporcionen les eines per dotar aquesta inserció d'exitosa:

“És un itinerari de sis mesos on la persona derivada d'institucions penitenciàries comença un itinerari formatiu [...] Acullen i acompanyen a l'alumne durant sis mesos”. “Com que tenim conveni amb el CIRE independentment del programa Reincorpora, quan acaben els 6 mesos, amb els que volen continuar i seguir vinculats els seguim atenent [...] se'ls hi ofereix la continuïtat amb el seu tutor [B]

6.2.3. Eix professional – voluntari

Tal i com s'ha plantejat en la tipologia, l'entitat que desenvolupa la seva activitat exclusivament amb personal professional (remunerat) és la B, mentre que les que compten amb un gran nombre de persones voluntàries implicades en la intervenció són la C1, la C2 i la D.

Una de les primeres característiques que es visualitzen és que les tres entitats que tenen una gran presència de voluntaris també comparteixen un origen religiós. Totes tres entitats sorgeixen d'un grup de persones vinculades a corrents religiosos que, de manera voluntària, comencen a col·laborar amb centres penitenciaris organitzant visites periòdiques als interns (C1 i C2) o amb persones que han estat complint condemnes penitenciàries però ja es troben en semillibertat o llibertat definitiva (D):

“[...] fruit d'un grup de PACS motivats pel tema de presons i van començar a fer visites dins del centre penitenciar de joves” [C1]

“Vaig començar a anar a presó per OBINSO [Obra i Integració Social], anava a veure joves que no tenien llar quan el capellà m'ho xivava, i anava allà a vendre rentadores, m'explico?, <oye, no tienes nadie, porque no vienes?>” [C2]

“[...] a partir de la inquietud d'un monjo franciscà que va fer de missioner a Amèrica Llatina i va tornar a Catalunya l'any 1991-92 [...] el seu objectiu va ser acompanyar a morir a aquestes persones. Va aplegar diversos joves al seu voltant i es van constituir com una comunitat cristiana de base” [D]

Un altre factor rellevant situat en aquest eix és la diferenciació del suport instrumental i de l'expressiu segons el personal de l'entitat. En les entitats amb personal voluntari, el suport instrumental, que s'ha vist que pretén dotar a l'individu dels recursos necessaris per tal d'afrontar el seu procés de reinserció amb èxit, està reservat a la figura del professional. Per contra, el suport expressiu es relaciona amb la figura del voluntari. Alhora, se li dóna al professional un rol determinat en la seva relació amb l'usuari que s'ha identificat com a rol professional per contraposar-lo al rol d'amic identificat amb els voluntaris. Les tres entitats amb personal voluntari fan aquesta distinció i aquestes relacions entre conceptes, però en alguns casos matisada. Per l'entitat C1 aquesta distinció és clara: el professional remunerat es dedica a cobrir les necessitats bàsiques de l'usuari a través de les activitats concretes (formació escolar, laboral, habitatge, etc.) i un treball individualitzat, amb un rol més distant vers l'usuari, mentre que el voluntari es centra en l'acompanyament a la persona i té un tracte amb l'usuari més proper a l'amistat:

“L'educador no és un amic [...] està aquí per fer una feina amb tu i per ajudar-te a avançar”.

“[amb el voluntariat] S'intenta donar una mica d'aire als nois” [C1]

Per l'entitat C2 també hi ha una distinció clara, però destaquen la complementació entre els dos tipus de perfils per tal de beneficiar a l'usuari. És a dir, per treballar la reinserció veuen necessari la relació entre els dos tipus de professionals, cadascú amb un rol diferenciat:

“Jo estic *completant*, i estic en relació i en funció del professional. Quan jo trenco aquesta relació és perquè crec que jo sóc el bo i ell el dolent, i quan això passa és que no anem bé” [C2]

“El professional de presó, el psicòleg, hi ha molts que s'impliquen, el que passa és que ells tenen unes limitacions i jo en tinc unes altres. Només la meua relació amb un intern, que només hi xerro, el pot ajudar, però no és tot el que necessita. Necessita del professional, necessita del funcionari, que li posi un *parte* quan calgui” [C2]

I per l'entitat D aquesta diferència potser no és tan clara: remarquen que el professional també té una part molt important en el suport expressiu vers l'usuari, igual que el voluntari també en pot tenir una en el suport instrumental, i aquesta dualitat és necessària per l'usuari:

“Hi ha voluntaris que vénen a ajudar a cuidar el jardí, d'altres que fan tasques de neteja a la cuina, d'altres que fan tallers de logopèdia, memòria o agilitat mental, d'altres que venen a fer visites i a acompanyar a l'usuari” [D]

Per contra, l'entitat sense personal voluntari veu com els dos tipus de suport (instrumental i expressiu) depenen exclusivament del professional, però aquest només desenvolupa un rol professional amb l'usuari. La diferència bàsica que s'ha observat entre la persona que intervé des de la professionalitat o des del voluntariat és resumeix en un mateix discurs que han fet les tres entitats que treballen amb voluntariat:

“Als voluntaris no se'ls hi demana que facin cap feina, són amics, companys, amb límits evidentment” [C1]

“Hi ha una necessitat de comunicació. Jo sóc un amic” [C2]

“Els usuaris s'acostumen a obrir més amb els voluntaris que amb nosaltres [els professionals], perquè ells no els hi posen límits, o els límits que han de posar són diferents” [D]

Ara bé, totes les entitats que treballen amb personal voluntari (C1, C2 i D) en destaquen la pertinença i l'enriquiment que genera, tant per les persones que atenen com per la pròpia entitat i el propi voluntari:

“Lo dels voluntaris és una passada pels nois”. “Els voluntaris estan molt contents, els hi aporta molt també venir aquí, els enriqueix. I als joves també”. “Si tots fossin educadors jo crec que hi faltaria algo, no sé, crec que la relació és diferent”. “És enriquidor per ells, pels voluntaris i per l'educadora” [C1]

“Tot lo que sigui voluntariat de presó, jo diria que és una finestra oberta” [C2]

“[els voluntaris] Tenen una mena de connexió diferent” [D]

En resum, la relació que l'usuari estableix amb l'entitat i allò que rep d'ella difereix en funció de si l'atén personal professional (remunerat) o voluntari, sobretot en el tipus de suport que rep: l'instrumental està vinculat al perfil professional de treballador mentre que l'expressiu ho està al perfil voluntari. Això està afectat, també, pel tipus de relació que estableixen on el voluntari actua més com un amic o un company de l'usuari en una relació més propera a confiança, mentre que la relació amb els professionals és més distant i amb més límits. Ara bé, tot i la diferenciació de rols entre aquests dos col·lectius, tots han convergit a assenyalar que disposar de persones voluntàries disposades a treballar per aquest col·lectiu de persones enriqueix a tothom qui hi està implicat.

7. Conclusions

L'objectiu d'aquest treball era explorar el rol de la xarxa comunitària com un dels agents que poden tenir un impacte en la reinserció a la comunitat de les persones empresonades. El procés de reinserció és l'espai que permet millorar les perspectives en què es troben aquestes persones a través de polítiques i programes que treballen les seves necessitats bàsiques (desavantatges econòmics i socials, nivell educatiu, poca experiència laboral, problemes de salut física i mental, consum d'alcohol i altres drogues) i les pròpies actituds amb què s'enfronten a aquesta reinserció (Rossman, 2003; Solomon et al., 2006; Hedderman, 2007; Visher et al., 2010; Garland et al., 2011; Visher i Travis, 2011; Myers i Olson, 2013). Un procés de reinserció ideal hauria de tenir en compte la feina realitzada dins de la presó, el procés pel qual s'allibera a la persona i com es supervisa en llibertat (Petersilia, 2003) ja que els processos que vinculen el treball realitzat dins i fora de la presó han tingut cert èxit en aconseguir fer un seguiment a la persona i dotar de continuïtat el programa (Maguire i Raynor, 2006; Hucklesby i Wincup, 2007). I també ha resultat ser més efectiva quan es basa en les fortaleces de la persona, en les contribucions que pot fer a la societat basant-se en la reparació, la reconciliació i la col·laboració comunitària, així com fer-la responsable dels seus actes (Maruna i LeBel, 2003).

Val a dir que aquí s'entén la comunitat com una ubicació geogràfica (societat o barri), però on hi tenen un paper important les relacions: una comunitat està feta de xarxes i associacions (Travis, 2005). És per això que aquest treball s'ha basat en les intervencions comunitàries que es realitzen des de les entitats socials del tercer sector: entitats de caràcter voluntari i sense ànim de lucre sorgides de la iniciativa ciutadana que presten un recolzament especial a persones i grups socials que es troben en una situació vulnerable o en risc d'exclusió social (Torre, 2011). Originàriament, la intervenció en els processos de reinserció es desenvolupava des d'una motivació religiosa a través d'entitats de voluntariat (Martínez, 2001; Hedderman, 2007). Actualment a Catalunya, la intervenció d'aquestes entitats amb aquest col·lectiu està regulada en el model rehabilitador, on l'administració ha obert les portes a tot tipus d'entitats i programes dins i fora dels centres penitenciaris, entitats que funcionen de manera majoritària gràcies al finançament de la pròpia administració a través de subvencions i que modifiquen l'estructura de l'estat del benestar.

A través dels elements que la literatura sobre reinserció ha reconegut com a clau (suport social, vincles socials, etiquetament, capital social i relació amb el context social) es plantejava la idea de saber si els agents comunitaris que realitzen programes d'intervenció amb aquest

col·lectiu de persones els treballaven per aconseguir la reinserció. Alhora, es volia observar si hi havia diferències en el tracte d'aquests elements en relació a si la vinculació amb l'entitat s'havia iniciat dins o fora de presó (seguiment i continuïtat del programa) i en relació al personal implicat en l'entitat (professional -remunerat- o voluntari).

Per esbrinar-ho es va dissenyar una investigació qualitativa amb un estudi de casos a través d'una mostra intencional de quatre entitats de la xarxa comunitària que treballen amb persones recluses i/o exrecluses dins de l'àmbit territorial de l'àrea metropolitana de Barcelona, i que responien a una tipologia creada a través dels eixos d'inici del contacte i de personal de l'entitat. Es van realitzar entrevistes semiestructurades a quatre entitats però, malauradament, no es va aconseguir entrevistar a un dels tipus d'entitat establertes en la tipologia i se'n van realitzar dues d'un mateix tipus. El fet d'haver programat el treball de camp en el mes d'agost, el mes reservat tradicionalment per les vacances, ha sigut un dels principals inconvenients a l'hora de contactar amb les entitats. Un segon inconvenient és el fet de no disposar d'una base de dades completament fiable sobre les entitats que treballen amb aquest col·lectiu, fet que ha provocat un gran dispendi de temps per tal d'elaborar-la. Tot i això, segurament es podria haver fet millor i millorar la selecció de les entitats escollides. Les entrevistes es van analitzar amb un anàlisi de contingut en dos nivells: esbrinant si per cada entrevista i tipologia d'entitats hi apareixien els elements definits en el model i de quina manera ho feien, i conèixer si hi ha diferències entre les tipologies d'entitats definides.

Pel que fa al primer objectiu específic del treball es pot concloure que elements com la cura i l'accés als recursos (suport), l'assumpció de responsabilitats (vincles), l'eliminació de l'estigma (etiquetament), la generació de col·laboració social entre diferents persones i/o grups (capital social) i la relació amb el context social estan presents en la intervenció comunitària. Tots ells giren al voltant d'una determinada concepció de reinserció i es relacionen de manera diversa en funció d'aquesta concepció i de la finalitat que l'entitat estableixi per les seves intervencions. Així, totes les entitats entrevistades compartien les finalitats d'autonomia, per ajudar a l'usuari a valer-se per ell mateix, i de transició, on es busca que la vinculació a l'entitat tingui un temps limitat. Aquests dos conceptes visualitzen el que el procés de reinserció cerca: millorar les perspectives d'aquestes persones incidint en les seves necessitats bàsiques i les pròpies actituds amb què s'enfronten a aquesta reinserció. Alhora, el concepte de transició és important a l'indicar que el recurs no és l'objectiu en si mateix sinó que és l'eina per tal d'assolir-ne un altre:

la vida normalitzada en comunitat. També s'ha observat una finalitat de socialització a través d'una recuperació dels vincles familiars perduts i una reinserció a través de la feina, i una finalitat de motivació relacionada sempre amb una intervenció individualitzada per part de l'entitat. La responsabilització de l'individu també apareix a totes les entrevistes realitzades. Aquests elements es relacionen directament amb els que ha identificat la literatura sobre el desistiment, fent possible programes de reinserció que tinguin en compte aquests aspectes en les intervencions comunitàries.

Mirem, però, els elements observats en la intervenció comunitària amb més detall. En el suport es destaca més l'instrumental ja que totes les entitats entrevistades pretenen dotar a l'individu dels recursos necessaris per tal d'afrontar el seu procés de reinserció amb èxit: formació escolar, laboral, cerca i cessió d'habitatge i/o ajuda en l'àmbit de la salut. L'expressiu es relaciona més amb un acompanyament de l'individu en aquest procés. La lluita contra l'estigma es fa evident en la manera de treballar de totes les entitats, sobretot perquè l'etiqueta està relacionada amb la trajectòria vital de l'individu (exclusió social, pèrdua del suport familiar, condemnes penitenciàries i/o drogodependències). Construeixen la intervenció en clau restauradora ja sigui des de les activitats concretes que s'han vist que operen com a suport instrumental a la tasca per aconseguir noves vinculacions (recuperació de vincles familiars, nova parella o feina) passant per l'acompanyament a l'individu. També s'han observat relacions entre entitats del mateix entorn (barri o ciutat) o temàtica, important com a base del capital social. Això ajuda a completar la intervenció amb programes que les entitats de referència no duen a terme i a ajudar als usuaris a tenir una xarxa de recursos més àmplia en funció de les seves motivacions i objectius de reinserció que els permeti vincular-se amb persones de trajectòries diferents. Pel que fa al context social on s'insereix l'entitat s'ha vist que té una importància relativa. I en part, segurament, perquè no s'ha sabut copsar aquest context social en les entrevistes realitzades d'una manera adient.

Adicionalment, les entrevistes han permès copsar d'altres elements que no estaven prevists però que donen una visió de la situació actual d'aquestes entitats i les seves intervencions. S'ha observat un alt nivell d'institucionalització amb tot allò relacionat amb els serveis socials i s'ha recollit la percepció de preocupació per aquest fet d'alguna de les entitats. També s'ha mencionat el cost que tenen aquests serveis i l'estalvi que representa per l'administració els recursos que proporcionen aquestes entitats, sobretot en aquelles que funcionen amb un gran número de persones voluntàries. I, tot plegat, relacionat amb el vincle

que totes les entitats tenen amb els fons públics de l'administració que els nodreixen de finançament a base de subvencions, on l'actual context de retallades socials afecta per igual a totes les entitats entrevistades. Aquest lligam econòmic (i d'objectius) afebleix la continuïtat de programes i entitats en el seu conjunt, i també ha provocat que moltes de les entitats dibuixades en el mapa territorial on es basava el treball ja haguessin desaparegut a l'hora de contactar-les o haguessin deixat de realitzar intervencions dedicades a aquest col·lectiu de persones.

Pel que fa al segon objectiu específic es pot concloure que l'existència i ús d'aquests elements de la intervenció comunitària no difereixen entre aquelles entitats que inicien el contacte amb l'usuari quan aquest encara està empresonat i les que l'inicien en una etapa de semillibertat (tercer grau i llibertat condicional) o llibertat definitiva. En aquest punt s'ha de fer un exercici de reflexió sobre si aquest eix potser no ha estat definit correctament i això ha provocat pocs resultats en l'anàlisi. I és que moltes de les entitats que intervenen amb aquest col·lectiu ho fan indistintament dins i fora dels murs de la presó, i moltes altres només actuen quan l'usuari inicia el procés d'alliberament a través dels instruments que la pròpia condemna estableix -tercer grau i llibertat condicional-, però molt poques treballen amb persones alliberades definitivament. Així doncs, sembla com si el procés de reinserció s'iniciés veritablement quan la persona comença a tenir aquest tipus de sortides institucionalitzades, entrant en contacte amb entitats socials que li poden proporcionar l'ajuda necessària en els termes vistos anteriorment, però sense relacionar-ho amb la intervenció que es realitza durant la condemna. El fet que cada cop hi hagi menys continuïtat entre els programes que les entitats realitzen dins de la presó amb els que desenvolupen fora fa que no es pugui parlar d'un procés de reinserció tal i com s'havia descrit de manera ideal. Aquesta continuïtat i seguiment de la persona en el procés de reinserció pot proporcionar una estabilitat molt necessària en aquest moment de la vida de la persona i potser caldria potenciar-les més. L'única troballa que diferencia les entitats segons el criteri d'aquest segon objectiu és que aquelles intervencions realitzades dins dels centres penitenciaris per les entitats que inicien el contacte amb l'usuari encara empresonat són gestionades completament per persones voluntàries, mentre que amb les que realitzen fora de la presó hi incorporen personal remunerat. Aquesta diferència és la que s'aborda en el següent paràgraf.

Pel que fa al tercer objectiu específic es pot concloure que la relació que l'usuari estableix amb l'entitat i allò que rep d'ella difereixen en funció de si l'atén personal professional (remunerat) o voluntari, sobretot en el tipus de suport que rep: l'instrumental està vinculat al perfil

professional de treballador mentre que l'expressiu ho està al perfil voluntari. Això està afectat, també, pel tipus de relació que estableixen on el voluntari actua més com un amic o un company de l'usuari en una relació de confiança, mentre que la relació amb els professionals està més centrada en la professionalitat. Ara bé, la relació entre aquests dos perfils a l'hora d'intervenir amb l'usuari són diferents segons l'entitat entrevistada, però sense cap patró concret: n'hi ha que advoquen per una necessària complementació dels dos tipus de personal i de rols associats de cara a l'usuari i n'hi ha que veuen que aquesta complementació ha de tenir lloc des del perfil professional, deixant el voluntari més relegat. Tot i les diferències, el col·lectiu voluntari que intervé en aquestes entitats és vist com un gran enriquiment per les persones ateses, els professionals de l'entitat i el propi voluntari. Un col·lectiu que forma part de les tres entitats entrevistades que tenen l'origen en un grup de persones vinculades a corrents religiosos que, de manera voluntària, comencen a col·laborar amb centres penitenciaris organitzant visites periòdiques als interns o amb les que ja es troben en semilibertat o llibertat definitiva. Aquesta vinculació religiosa, que s'ha vist que es troba en l'origen dels primers programes de reinserció, i la relació amb el col·lectiu voluntari també proporciona informació sobre el rol que els voluntaris tenen en les entitats, centrat en una motivació caritativa i d'ajuda, i en revela la importància.

Així doncs, les comunitats, a través de les entitats socials, tenen el potencial per tal de poder ajudar a culminar la reinserció amb èxit com a part important del procés. Tanmateix, tal i com s'ha definit aquest procés de reinserció, sembla que queda feina per fer com, per exemple, assegurar una bona continuïtat entre els programes desenvolupats dins de la presó i els que es realitzen a la comunitat, o determinar d'una manera més sistemàtica la incidència del voluntariat com actor important en el procés de reinserció, tant dins com fora de les presons. A més, les entitats entrevistades no han facilitat cap dada sobre l'avaluació i el seguiment dels seus programes, la majoria perquè no disposaven d'aquesta informació al no recollir-la sistemàticament. Això obre un nou front de cara a futures investigacions: la possibilitat d'estudiar el resultat d'aquesta intervenció comunitària per tal de valorar l'èxit del procés de reinserció a través dels propis usuaris.

8. Bibliografia

- Agència de Comunicació Local (2012). *Guia d'entitats socials per als mitjans de comunicació*. Barcelona: Agència de Comunicació Local – Entitats Catalanes d'Acció Social.
- Aguilar, L.; Espina, C.; Espinoza, O.; Landabur, R.; Martínez, F.; Mohor, A.; Sánchez, M.; Viano, C.; Villagra, C. (2010). *Volver a confiar. Caminos para la integración post carcelaria*. Santiago de Chile: Centro de Estudios en Seguridad Ciudadana, Instituto de Asuntos Públicos, Universidad de Chile.
- Arenal, C. (1896). *El visitador del preso*. Madrid: Librería de Victoriano Suárez (Obras completas de Concepción Arenal; 13). Edició digital [consultat: 16/05/2013] <http://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/el-visitador-del-preso--0/html/>
- Ariño, A. (2008). "Articulación del Tercer Sector en España". *Revista Española del Tercer Sector*, 10: 107-129.
- Armstrong, A. (2012). *Searching for Mercy Street: Examining the re-entry of ex-prisoners released from a faith based prison unit*. [Tesi Doctoral no publicada].
- Bain, A.; Parkinson, G. (2010). "Resettlement and social rehabilitation: Are we supporting success?". *Probation Journal*, 57 (1): 63-74.
- Bazemore, G.; Erbe, C. (2003). "Operationalizing the community variable in offender reintegration: Theory and practice for developing intervention social capital". *Youth Violence and Juvenile Justice*, 1 (10): 246-275.
- Benson, M. L.; Alaridb, L. F.; Burtonc, V. S.; Cullen, F. T. (2011). "Reintegration or stigmatization? Offenders' expectations of community re-entry". *Journal of Criminal Justice*, 39: 385-393.
- Cid, J.; Larrauri, E. (2001). *Teorías criminológicas: explicación y prevención de la delincuencia*. Barcelona: Bosch.
- Cid, J.; Martí, J. (2011). *El procés de desistiment de les persones empresonades: obstacles i suports*. [Informe de recerca] Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. Disponible en línia: http://www20.gencat.cat/docs/Justicia/Documents/ARXIUS/SC_3_175_11_cat.pdf
- Cid, J.; Martí, J. (2012). "Turning points and returning points: Understanding the role of family ties in the process of desistance". *European Journal of Criminology*, 9 (6): 603-620.
- Cid, J.; Tébar, B. (2010). "Libertad condicional y delincuentes de alto riesgo". *Revista Española de Investigación Criminológica*, 8: 1-23.

- Clua-Losada, M. (2012). *Trenta anys de polítiques socials a Catalunya (1980-2010): inversió pública, Estat del benestar, canvis de model i reptes polítics*. Barcelona: UNICEF. Disponible en línia: https://www.unicef.es/sites/www.unicef.es/files/DOCS-INVERSIO_INFANCIA.pdf
- Corbetta, P. (2007). "La entrevista cualitativa". *Metodología y técnicas de investigación social*. Madrid: McGraw-Hill.
- Cullen, F.; Wright, J. P. (1997). "Liberating the anomie-strain paradigm: Implications from social-support theory". A: Passas, N.; Agnew, R. (eds.). *The future of Anomie Theory*. Boston: Northeastern University Press.
- Dawson, P.; Stanko, B.; Higgins, A.; Rehman, U. (2011). *An evaluation of the Diamond Initiative: year two findings*. London: Metropolitan Police Service–London Criminal Justice Partnership. Disponible en línia: http://www.londoncjp.gov.uk/publications/diamond_year2_FINAL_050511.pdf
- Diccionari de la llengua catalana* (2007). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Diversos autors (2004). *La Model: Cent anys i un dia d'històries*. Barcelona: Centre Penitenciari d'Homes de Barcelona, Secretaria de Serveis Penitenciaris, Rehabilitació i Justícia Juvenil, Departament de Justícia.
- Entitats Catalanes d'Acció Social [recurs web] <http://acciosocial.org/>
- Federació Catalana de Voluntariat Social [recurs web] <http://www.voluntaris.cat>
- Garland, B.; Wodahl, E.; Mayfield, J. (2011). "Prisoner reentry in a small metropolitan community: Obstacles and Policy Recommendations". *Criminal Justice Policy Review*, 22 (1): 90-110.
- Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia. Direcció General de Serveis Penitenciaris (2011). *El model de rehabilitació de les presons catalanes*. Disponible en línia: http://www20.gencat.cat/docs/Justicia/Documents/Publicacions/model_rehabilitacio_presons_catalanes.pdf
- Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia (2012). *Descriptors estadístics de serveis penitenciaris i rehabilitació*. Direcció General de Serveis Penitenciaris. Àrea de Planificació i Projectes Estratègics. Disponible en línia: http://www.gencat.cat/justicia/estadistiques_serveis_penitenciaris
- Harding, D. J.; Morenoff, J. D.; Herbert, C. W. (2013). "Home is hard to find: neighborhoods, institutions, and the residential trajectories of returning prisoners". *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 647: 214-236.
- Hedderman, C. (2007). "Rediscovering resettlement: narrowing the gap between policy rhetoric and practice reality". A: Hucklesby, A.; Hagley-Dickinson, L. (eds.) *Prisoner resettlement. Policy and Practice*. Willan: Cullompton.

- Herzog-Evans, M. (2013). "All hands on deck: (re)mettre le travail en partenariat au centre de la probation". *AJ Pénal*, 3: 139-144.
- Hipp, J.; Petersilia, J.; Turner, S. (2010). "Parolee recidivism in California: The effect of neighbourhood context and social service agency characteristics". *Criminology*, 48 (4): 947-979.
- Hollin, C.; Palmer, E.; McGuire, J.; Hounscome, J.; Hatcher, R.; Bilby, C.; Clark, C. (2004). *Pathfinder programmes in the Probation Service: a retrospective analysis*. London: Research Development and Statistics Directorate, Home Office. Disponible en línea: <http://library.npia.police.uk/docs/hordsolr/rdsolr6604.pdf>
- Hucklesby, A.; Hagley-Dickinson, L. (2007). "Conclusion: opportunities, barriers and threats". A: Hucklesby, A.; Hagley-Dickinson, L. (eds.) *Prisoner resettlement. Policy and Practice*. Willan: Cullompton.
- Hucklesby, A.; Wincup, E. (2007). "Models of resettlement work with prisoners". A: Hucklesby, A.; Hagley-Dickinson, L. (eds.) *Prisoner resettlement. Policy and Practice*. Willan: Cullompton.
- Hucklesby, A.; Worrall, J. (2007). "The voluntary sector and prisoners' resettlement". A: Hucklesby, A.; Hagley-Dickinson, L. (eds.) *Prisoner resettlement. Policy and Practice*. Willan: Cullompton.
- Jornades de Voluntariat Penitenciari: Millorar per avançar* (2009). [Jornada] Material disponible en línea: <http://ves.cat/gTbK>
- Kubrin, C.; Stewart, E. (2006). "Predicting who reoffends: The neglected role of neighborhood context in recidivism studies". *Criminology*, 44 (1): 165-197.
- Laub, J.; Sampson, R. (2003). *Shared beginnings, different lives. Delinquent boys to age 70*. Cambridge: Harvard University Press.
- Lewis, S.; Maguire, M.; Raynor, P.; Vanstone, M.; Vennard, J. (2007). "What Works in resettlement? Findings from seven Pathfinders for short-term prisoners in England and Wales". *Criminology & Criminal Justice*, 7 (1): 33-53.
- Lin, N. (1986). "Conceptualizing social support". A: Lin, N.; Dean, A.; Ensel, W. (eds.) *Social support, life events, and depression*. New York: Academic Press.
- Llei Orgànica 1/1979, de 26 de setembre, General Penitenciària.
- Maguire, M.; Raynor, P. (2006). "How the resettlement of prisoners promotes desistance from crime: Or does it?". *Criminology & Criminal Justice*, 6 (1): 19-38.
- Marbán, V. (2007). "Tercer sector, Estado de Bienestar y política social". *Política y Sociedad*, 44/2: 153-169.

- Martínez, C. (2001). "El voluntariado social y las prisiones". *Documentación Social*, 122: 319-339.
- Maruna, S. (2001). *Making Good. How ex-convicts reform and rebuild their lives*. Washington: American Psychological Association.
- Maruna, S. (2011). "Reentry as a rite of passage". *Punishment & Society*, 13 (1): 3-28.
- Maruna, S.; LeBel, T. (2003). "Welcome home? Examining the 'reentry court' concept from a strengths-based perspective". *Western Criminology Review*, 4 (2): 91-107.
- McLaughlin, J. (2012). "Why involve the Third Sector in reducing reoffending?" The Robertson Trust. The Scottish Third Sector Research Forum. Disponible en línea: http://www.therobertsontrust.org.uk/index.php/download_file/view/336/
- Meek, R.; Gojkovic, D.; Mills, A. (2010). "The role of the Third Sector in work with offenders: the perceptions of criminal justice and third sector stakeholders". Working Paper 34. Third Sector Research Centre. Disponible en línea: <http://www.tsrc.ac.uk/Research/ServiceDeliverySD/CriminalJustice/Roleofthethirdsectorinworkwithoffenders/tabid/670/Default.aspx>
- Myers, D.; Olson, J. (2013). "Offender reentry and reintegration: Policy and research". *Criminal Justice Policy Review*, 24: 1-8.
- Orr, G. (2003). *Review of Diffusion of Innovations, by Everett Rogers (1995)*. Disponible en línea: [http://www.stanford.edu/class/sybsys205/Diffusion of Innovations.htm](http://www.stanford.edu/class/sybsys205/Diffusion%20of%20Innovations.htm)
- Parella, S. (2000). "La relació entre política familiar i estructura social. El cas espanyol". *Revista Catalana de Sociologia*, 12: 111-139.
- Pla de Suport al Tercer Sector Social (2012). Disponible en línea: http://premsa.gencat.cat/pres_fsvp/docs/ColaboracioGovern3erSectorSocial.pdf
- Petersilia, J. (1998). "Probation in the United States. Part I". *Perspectives* (Spring): 30-41.
- Petersilia, J. (2003). *When prisoners come home. Parole and prisoner reentry*. New York: Oxford University Press.
- Portes, A. (1998). "Social Capital: Its origins and applications in modern sociology". *Annual Review of Sociology*, 24: 1-24.
- Putnam, R. D. (1993). "The prosperous community: social capital and public life". *The American Prospect*, 13.
- Putnam, R. D. (1995). "Bowling Alone: America's declining social capital". *Journal of Democracy*, 6 (1): 65-78.

- Putnam, R. D. (2002). "Reflexiones sobre el cambio social en Estados Unidos". A: *Solo en la bolera. Colapso y resurgimiento de la comunidad norteamericana*. Barcelona: Galaxia Gutenberg, Círculo de Lectores.
- Reentry Policy Council (2005). *Report of the re-entry policy council*. New York: Council of State Governments. Disponible en línea: <http://www.reentrypolicy.org/Report/About>
- Reial Decret 190/1996, de 9 de febrer, pel qual s'aprova el Reglament Penitenciari.
- Rossman, S. B. (2003). "Building partnerships to strengthen offenders, families and communities". A: Travis, J.; Waul, M. (ed.) *Prisoners once removed. The impact of incarceration and reentry on children, families and communities*. Washington DC: The Urban Institute Press.
- Sampson, R.; Laub, J. (1993). *Crime in the making. Pathways and turning points through life*. Cambridge: Harvard University Press.
- Sampson, R.; Laub, J. (1997). "A life-course theory of cumulative disadvantage and the stability of delinquency". A: Thornberry, T., *Developmental Theories of Crime and Delinquency*, NJ: Transaction Publishers.
- Sampson, R.; Raudenbush, S.; Earls, F. (1997). "Neighborhoods and violent crime: A multilevel study of collective efficacy". *Science*, 277: 918-924.
- Sampson, R. (2004). "Neighborhood and community. Collective efficacy and community safety". *New Economy*, 11: 106-113.
- Schluchter, W. (2011). "Ferdinand Tönnies: Comunidad y sociedad". *Signos Filosóficos*, vol. XIII, núm. 26: 43-62.
- Second Chance Act* (2008) Disponible en línea: http://reentrypolicy.org/documents/0000/0492/Second_Chance_Act_PL_110-199.pdf
- Seiter, R.; Kadela, K. (2003). "Prisoner reentry: what works, what does not and what is promising". *Crime & Delinquency*, 49: 360-388.
- Smith, M. K. (2001). *Community in the encyclopedia of informal education*. Disponible en línea: <http://www.infed.org/community/community.htm>
- Solomon, A.; Visher, C.; La Vigne, N.; Osborne, J. (2006). *Understanding the challenges of prisoner reentry: Research findings from the Urban Institute's Prisoner Reentry Portfolio*. Urban Institute. Justice Policy Center. Disponible en línea: <http://www.urban.org/publications/411289.html>
- Taula d'entitats del Tercer Sector Social de Catalunya [recurs web] <http://www.tercersector.cat>

- Taylor, C. (2013). "Tolerance of minor setbacks in a challenging reentry experience: An evaluation of a federal reentry court". *Criminal Justice Policy Review*, 24 (1): 49-70.
- Torre, I. de la (2011). "Gobierno y gestión de las entidades del Tercer Sector Social: referencia a España". *Revista del Ministerio de Trabajo e Inmigración*, 91: 55-72.
- Travis, J. (2005). *But they all come back. Facing the challenges of prisoner reentry*. Washington DC: The Urban Institute Press.
- Vidal, P.; Valls, N.; Villa, A. (2009). *Anuari 2009 del Tercer Sector Social de Catalunya*. Barcelona: Taula d'entitats del Tercer Sector Social de Catalunya – Observatori del Tercer Sector. Disponible en línea: www.anuaritercersectorsocial.cat
- Vidal, P.; Güell, S. (coord.) (2011). *Anuari 2011 del Tercer Sector Social de Catalunya. Una visió participativa dels reptes de les entitats socials catalanes*. Barcelona: Taula d'entitats del Tercer Sector Social de Catalunya – Observatori del Tercer Sector. Disponible en línea: www.anuaritercersectorsocial.cat
- Visher, C.; Yahner, J.; La Vigne, N. (2010). *Life after prison: Tracking the experiences of male prisoners returning to Chicago, Cleveland and Houston*. Research Brief. Disponible en línea: <http://www.urban.org/uploadedpdf/412100-life-after-prison.pdf>
- Visher, C.; Travis, J. (2011). "Life on the outside: Returning home after incarceration". *The Prison Journal (Supplement to)*, 91 (3): 102S-119S.
- Yin, R. (1994). *Case Study Research. Design and Methods*. Thousand Oaks: Sage.

9. Annexos

Annex 1. Quadre resum d'entitats classificades segons la tipologia

Entitats que treballen amb persones recluses i exrecluses a l'àrea metropolitana de Barcelona:

Tipologia d'entitats		Inici del contacte	
		Dins	Fora
Personal de l'entitat	Professionals	ENTITAT A - Fundació Salut i Comunitat - Insercoop, SCCL - Associació ALBA	ENTITAT B - Femarec, SCCL - Associació Social Andròmines - AVBC – Associació de Veïns pel Benestar i la Ciutadania del Districte I i IX - Impulsem, SCCL - Suara Cooperativa - SURT. Fundació de Dones - Fundació El Llindar - Fundació Mercè Fontanilles
	Voluntaris	ENTITAT C - Fundació Adsis - Fundació Pare Manel - Associació Lligam - Associació CEDRE - Fundació Ared - Associació Iniciatives Solidàries - Fundació Marianao - Fundació La Vinya d'Acció Social	ENTITAT D - Fundació Acollida i Esperança - Càritas Diocesana de Barcelona

Annex 2. Guió d'entrevista

A. INICI

Gràcies per accedir a realitzar aquesta entrevista ja que ens ajudarà a conèixer el paper que tenen les entitats socials del tercer sector en la reinserció de persones que han passat un període de temps a la presó. L'objectiu de l'entrevista és conèixer l'entitat i la seva trajectòria, els tipus de programes i activitats que realitzen amb persones recluses i/o exrecluses i el perfil de persones a qui ofereixen els seus serveis.

B. PRESENTACIÓ

Per començar, m'agradaria que em fes una presentació de l'entitat per conèixer els seus orígens, què en va motivar la creació i quin és el seu funcionament.

- any fundació
- motivació per a la seva creació
- finançament
- lideratge (qui "porta" l'entitat)
- núm. professionals / voluntaris
- saber si sempre han treballat amb exreclusos: des de quan i per què
- relació amb entitats de 2n nivell
- relació amb administració
- relació amb altres entitats del barri / ciutat
- com és l'accés als usuaris:
 - [dins presó] segueixen contacte fora
 - [fora presó] derivats d'algun servei

C. ACTIVITATS

Quins tipus de programes realitzen amb persones exrecluses? Quina finalitat tenen? Com s'enfoca la intervenció?

Em podria explicar amb detall una intervenció amb alguna persona o grup de persones en concret?

Es fa algun tipus d'avaluació i de seguiment de la intervenció realitzada? [si tenen dades me les poden passar]

- problemàtiques concretes
- treball en grup
- eines per garantir-ne el compliment
- seguiment general
- treball individual
- temporalitat
- acompanyament (vistites)

D. PERFIL PERSONA ATESA

- autòcton / estranger
- és del barri / ciutat on se situa l'entitat
- primer contacte amb entitat social / múltiples
- amb / sense família
- amb / sense ajuda institucional
- nivell educatiu
- experiència laboral
- problemes de salut física i mental
- consum abusiu d'alcohol i/o altres drogues

E. TIPUS RELACIÓ PERSONAL – USUARI

Quin és el tipus de relació que s'estableix entre l'usuari i el personal de l'entitat?

Diferències entre el perfil professional i el voluntari.

Rol del personal de l'entitat: professional / mentor / amic / ...

Algunes persones han acabat participant a l'entitat com a voluntaris / treballadors?

Annex 3. Resum de l'entrevista – Entitat B

Persona entrevistada: codirectora de l'entitat i responsable de l'àrea d'inserció

Data entrevista: 30/08/2013 Lloc: seu de l'entitat

Origen i presentació de l'entitat

L'entitat neix l'any 1989 al barri Gòtic de Barcelona oferint cursos, formació i atenció a persones del barri (sobretot immigrants i joves). Sembla ser que l'origen està en un grup de dones “de la zona alta de Barcelona que van baixar al Gòtic i van començar a dur actuacions per la cohesió del barri”. Estaven molt arrelades al territori i motivades per la cohesió a nivell de barri, i per això es va posar aquest nom a l'entitat. L'entitat va anar creixent i van haver de canviar d'espai, sobretot a causa dels requeriments de la pròpia administració per poder complir amb els requisits de les convocatòries (accessibilitat, mida de les aules, etc.), i fa 3 anys que s'han mudat. El seu objectiu és capacitar, orientar i donar suport a persones que estan a l'atur, amb especial atenció a persones més fràgils (per exemple, sota mesura judicial). S'autodefineixen com un proveïdor de l'administrador i per això és un servei gratuït “de moment”. Finançament: 65% fons públic (Servei d'Ocupació de Catalunya – SOC) i 35% fons privat (es presenten a subvencions de les entitats financeres a través de les seves fundacions, com l'Obra Social de La Caixa). Hi ha un Patronat que dóna poder a una Junta Directiva amb total confiança on hi ha l'equip de direcció format per dues persones. Actualment són 7 professionals i cap voluntari. Els professionals poden augmentar segons els cursos que finalment els hi acaben subvencionats pel SOC per poder contractar a professorat per realitzar-los.

Programes

Tenen 4 programes diferents on un d'ells és especialment per a persones sota mesura judicial. Aquest depèn directament del “Programa Reincorpora” de l'Obra Social de La Caixa: es basa en la inserció sociolaboral de persones privades de llibertat. A Barcelona hi ha de 30 a 40 programes l'any amb molts actors en joc. Consta d'un itinerari de 6 mesos on acullen i acompanyen a la persona derivada des dels centres penitenciaris per iniciar un itinerari formatiu (cambrer, ajuda a domicili, cuina, climatització, etc.). Són especialitats que permeten, dins la situació actual, una inserció bastant ràpida i que ho permeten amb una formació de 3 mesos. Consta de tres fases: (a) *capacitació professional* on es fa la formació de l'itinerari determinat durant 5h/dia durant 3 mesos i pràctiques a empreses al finalitzar. Aquest any n'han fet 2 de cuina i 1 de climatització. (b) *activitat solidària* (segons la metodologia d'aprenentatge-servei de

la Fund. Jaume Bofill), una acció vinculada a l'especialitat on ells, com a beneficiaris, han de preparar i gestionar una acció dirigida a un tercer, per exemple, cursos de cuina dirigits a persones de la tercera edat o instal·lació d'aire condicionat a una escola d'educació especial de nens amb paràlisi cerebral: una setmana de preparació sobre quina activitat fer, qui parlarà a la sessió, qui acollirà a les persones participants... És bo per com se senten ells: <me he sentido protagonista, he salido un poco del problema>, els protagonistes ja no són ells, i és important recollir-ho i treballar-ho. Diuen: <oye, soy yo el que estoy enseñando, no?>, sortir del rol, que els hi retornen amb forma d'agraïment. "Una persona que ha estat privada de llibertat... que yo, mis problemas, lo mío [...] conèixer la realitat d'uns nanos que no ho han escollit, han nascut així o s'hi han trobat amb aquesta circumstància, lo que es va moure allà, només això, el tipus de reflexió que feia aquest tipus d'alumne: <yo me lo he buscado, pero esta gente ha nacido así, yo soy el que he arruinado mi vida porque tomé una mala decisión, pero es que esta gente no pueden escoger, yo puedo escoger todavía, ellos no podran esoger [...] yo en cambio sí que puedo escoger>. Des de l'escola se'ls va rebre molt bé i ells ho van notar, veient que no tenien etiqueta. Ells es van sentir molt bé d'haver pogut ajudar d'allò que havien après. L'alumne "s'emporta coses" de l'activitat solidària. (c) la *inserció* on estan acompanyats pels tècnics, una fase intensiva de recerca de feina, un programa molt complet. A més, els tutors els acompanyen des de l'inici per tasques com fer el currículum.

El programa estableix donar 150€ a cada usuari per les despeses que poden tenir per anar a fer el curs i els dóna una targeta de transport: així s'asseguren d'eliminar el problema dels diners per no anar a fer el curs o per si han d'anar a fer alguna entrevista. Al marge del programa Reincorpora, l'entitat compta amb un conveni amb el CIRE de manera independentment des de ja fa 10 anys, per tant, abans de l'existència d'aquest programa ja oferia orientació i formació al col·lectiu de persones empresonades en semilibertat. D'aquesta manera, quan els usuaris finalitzen el programa després dels 6 mesos, aquells que vulguin continuar i seguir vinculats els segueixen atenent des de l'entitat sense problemes. De fet, van entrar al programa Reincorpora fa 3 anys gràcies al conveni que tenien prèviament amb el CIRE.

La vinculació dels usuaris ve a través d'una derivació. L'oficina gestora de tots els itineraris és el Centre d'Iniciatives per a la Reinserció (CIRE), que intenta fer una selecció acurada dels perfils que realitzaran aquests cursos (gent amb ganes, que té hàbits, que s'ha detectat mínimament ocupable). A més, juntament amb la Caixa, fan una selecció dels itineraris que es realitzaran

durant tot l'any segons el catàleg que abans han ofert les entitats que hi participen. Els usuaris han d'estar complint una mesura judicial (3r grau, condicional, justícia juvenil), i en fases finals de la condemna (menys de 6 mesos per rebre la llibertat definitiva) perquè han d'estar disponibles per fer una cerca i per acceptar una feina de manera immediata. Si els concedeixen la llibertat definitiva durant la intervenció es pot continuar, però no es pot iniciar.

Els perfils dels usuaris atesos. A cada itinerari hi ha 15 persones i de mitjana cada any fan 3 itineraris. No hi ha un perfil unificat, són molt heterogenis, però és un perfil molt dur: "molt heterogeni, però sempre hi ha de fons la problemàtica que hi ha darrera, la tensió que hi ha de... <necesito trabajar>, la urgència, la problemàtica que ja tenen de les seves vides personals que genera una tensió personal, que no són grups fàcils de gestionar". "Són problemàtiques del seu propi estat nerviós" (per exemple, baralles). Tenen baixa tolerància a la frustració, i cada cop és pitjor perquè cada cop hi ha menys feina. També es detecta un problema bàsic d'hàbits que costa molt gestionar. I les motivacions també són molt dispars, però per la majoria no és fer el curs en sí, sinó per aconseguir el 3r grau, perquè li ha dit l'assistenta social, perquè li ha dit el CIRE o per fer alguna cosa. Molts dels joves, sobretot, tenen una trajectòria de fracàs escolar, però els altres perfils són molt dispars. Els uneix que no són perfils d'alta qualificació.

Pel que fa als resultats, el programa Reincorpora fa un seguiment exhaustiu dels casos en qüestió d'insercions: "la caixa vol resultats, evidentment, paga, però vol resultats". Però "no tot és quantitatiu, hi ha nois que han fet processos brutals". "Hi ha un noi de climatització que em deia: <ya sé que no me he colocado, pero es que a mi me ha abierto la luz, me encantó, yo me voy a un ciclo formativo>. ¿Això com ho quantifiques? Això té un valor! [...] un noi que estava perdut, que ha fet un curs de tres mesos [...] i vol fer un curs reglat... és brutal!". "A vegades no tot és un número, no tot és una inserció, a vegades s'han fet processos que aquella persona s'ha empoderat...". Comenta que si n'hi ha un o tres de cada itinerari que se'n surten ja es pot considerar un èxit tal i com està el món laboral actual: "si en el col·lectiu ordinari i qualificat ja hi ha problemes, amb els problemes associats a aquest col·lectiu ja...". També s'ha de tenir en compte que hi ha abandonaments i regressions que no depenen de l'itinerari, i n'hi ha que tenen causes pendents i tampoc el poden acabar.

Relació amb altres entitats: creen aliances amb d'altres entitats per ajudar-se mútuament (quan hi ha falta d'aules, per exemple). Menciona que tenen un cert prestigi dins les entitats del tercer

sector. A més, la gent que atendien a l'anterior barri segueixen anant-hi. Ara bé, menciona que al Gòtic hi ha moltes entitats, "és un territori on hi ha molta massificació d'entitats", però segueixen anant-hi (amb menys intensitat), i també hi va gent de tota Barcelona. Però "hem perdut pistonada al barri", tot i que al treballar amb un col·lectiu d'aturats ve gent també de la rodalia. I relata la situació difícil que moltes entitats han de patir, que actualment ho estan passant molt malament: l'exigència de l'administració que "demana més per menys", i la Caixa també el nivell d'exigència és "brutal, tot està molt ajustat als costos"... "les entitats estem passant un moment delicat per poder seguir donant servei al que nosaltres creiem o que és la nostra missió prevista [...] i lluitant per poder seguir donant el servei".

Relació personal – usuari

No funcionen amb voluntariat, tots són tècnics qualificats: el dia que no puguin contractar-los no podran desenvolupar els itineraris. Destaca la figura del tutor: seguiment diari i exhaustiu de l'assistència perquè l'usuari ha de complir amb el curs i s'ha d'informar al referent del centre penitenciari cada dia, ja que tot es treballa des de l'entitat i des del centre penitenciari; gestió d'incidències (quan no es compleix el descans, no hi ha puntualitat, robar menjar, alcoholisme...) lleus i greus, i si hi ha un problema greu es truca a les forces de seguretat; recollir justificants, ja que són persones amb molta problemàtica d'hàbits i s'hi ha d'estar molt a sobre; informes mensuals d'assistència i propostes a l'oficina tècnica (CIRE) a qui se li paga i a qui no: si assisteixen i/o ho justifiquen cobren, però si no es proposa pagar-los menys; gestionar i coordinar l'acció solidària; i l'acompanyament en la fase d'inserció, si s'han de fer sessions individuals o grupals.

Annex 4. Resum de l'entrevista – Entitat C1

Persona entrevistada: gerent de l'entitat

Data: 21/08/2013 Lloc: seu de l'entitat (Barcelona)

Origen i presentació de l'entitat

Neix l'any 1999 i té un origen religiós a través d'un grup de PACS (preadolescents catequesi Caputxins de Sarrià) motivats pel tema de presons. Van començar a fer visites dins del Centre Penitenciari de Joves d'on neix el programa de voluntariat de presons de l'entitat. Arrel d'això es detecta la necessitat de tenir un lloc a fora de la presó perquè els joves penats puguin sortir de permís i en tercer grau i a l'agost de l'any 2000 es crea el recurs de la casa d'acollida demanant permís a l'ordre caputxina que els cedeix un espai. Inicialment tenia 4 places i ara en té 6. Des del principi s'hi van acollir joves de centres penitenciaris, però des de fa 3 o 4 anys s'hi acullen altres perfil de joves en risc d'exclusió social (a causa de les retallades, per falta de derivació...). En total l'entitat té 2 treballadors remunerats i 40 voluntaris. Hi ha un equip tècnic que pren les decisions (un secretari, una persona de l'entitat externa de la casa d'acollida, la gerent i l'educadora) i tot es decideix en reunió. El finançament es desglossa de la següent manera: subvencions públiques 16,6%, obra social La Caixa 28,4%, quotes socis 20,3%, donatius particulars 10,6%, patrocinadors i col·laboradors privats 23,5%.

Programes

L'entitat té 3 projectes: (a) *voluntariat de presons*, fer visites el diumenge a la tarda (2h) al Centre Penitenciari de Joves. Són un grup de 15 voluntaris que es reparteixen les visites fent que cada persona hi vagi un diumenge al mes. Cada diumenge hi van 2 o 3 voluntaris, intentant que hi hagi una persona d'edat més elevada i un de més jove ja que aporten coses diferents. Es fan diverses activitats: es visualitza un documental i se'n fa un debat, es fa un joc... s'intenta "donar una mica d'aire als nois" fent una activitat diferent. És una activitat voluntària pel jove pres, i funciona molt bé. Cada setmana es fa una trobada explicant quines activitats s'han fet i dient quins interns hi han anat i quins no, on la majoria repeteixen. (b) *sortides fora de la presó*, fan una sortida un cop al mes (muntanya, esport.. de tot un dia) amb aquells joves del centre penitenciari (5 o 6) que escull la Junta de Tractament. (c) *casa d'acollida*, un recurs socioeducatiu per fer de pont entre el món penitenciari i la societat per joves que no tenen cap vincle familiar.

Els dos primers projectes es duen a terme completament per voluntaris i el tercer és conduït per dues persones remunerades i diversos voluntaris.

A la casa d'acollida el treball amb els joves és individual, però hi ha diverses assemblees amb els joves per parlar de la convivència a la casa de manera conjunta. El primer contacte amb el jove és per saber què ha fet, conèixer el seu passat, saber cap a on es vol dirigir i quins tràmits necessita (empadronar-se, targeta sanitària, etc.). Segons les motivacions de cada jove i el que els hi interessi es busca el recurs per aconseguir-ho intentant que tinguin el temps ocupat: cursos, escola d'adults, PQPI, gimnàs, informàtica, etc. Tot això en uns horaris estructurats i unes tasques domèstiques establertes que cal seguir, però amb llibertat de moviments per entrar i sortir en els horaris lliures. Els voluntaris que participen a la casa d'acollida són els que es queden a dormir amb els joves i fan tasques més d'acompanyament, tot i que si hi ha alguna demanda dels joves que poden assumir la realitzen (classes de català/castellà, informàtica, etc.). L'estada màxima és d'un any (però pot haver-hi excepcions) perquè es considera que és el temps necessari perquè es puguin valer per ells mateixos sense que es creï dependència amb el recurs. No hi ha un traspàs de joves entre els que participen del voluntariat dins de la presó amb els que estan a fora a la casa d'acollida, sobretot perquè la majoria no tenen papers. Anteriorment sí que hi havia més relació entre els dos programes i quan se sabia que un dels joves que participaven al programa de voluntariat havia de sortir de permís i necessitava un lloc on quedar-se es posaven en contacte amb la casa d'acollida. Tampoc es fa un seguiment dels casos un cop surten de la casa d'acollida: amb els de presons és un procés més fràgil i on sempre perden el contacte, en canvi, amb els altres és més fàcil perquè acaben segueixen vinculats a una entitat pròxima i el contacte segueix.

Aquesta casa d'acollida funciona a través de derivacions des dels treballadors socials dels centres penitenciaris, sobretot el CP Joves, i també del Dept. de Justícia. Es fa una entrevista prèvia a l'acceptació, es valora en reunió i es decideix si s'acull o no. Amb els de presó el normal és que primer hi vagin de permís (2 o 3 dies) i després hi passin el 3r grau, on si els permisos han anat bé s'accepta que hi estigui en 3r grau. En els casos que no són de presó són derivats per una altra entitat perquè té molta llista d'espera. No tenen casos de llibertat definitiva: pel conveni que tenien amb el Dept. de Justícia només eren joves en semilibertat. Aquestes derivacions han disminuït molt a causa de la nova Circular d'Estrangeria ja que la majoria de joves que provenien del centre penitenciaris eren immigrants, que són els que majoritàriament no

tenen un lloc on anar ni vincles familiars. Ara els immigrants sense papers ja no surten, els hi fan una expulsió definitiva. A més, la subvenció per aquest motiu s'ha eliminat i de cara al 2014 no saben si podran continuar acollint a persones provinents de presó.

El perfil de joves que acullen són entre 18 i 30 anys sense greus problemes (ni toxicomanies ni malalties mentals) per tal d'assegurar-ne la contenció. Actualment a la casa d'acollida hi ha 2 joves provinents de centres penitenciaris i 4 són joves sense recursos, sense família, majoritàriament immigrants. Els que provenen de la presó són més grans d'edat que els altres. Ara tots són estrangers: els de presó són comunitaris (Portugal i Romania), i els que hi són per no tenir recursos són tots subsaharians. Els perfils són una mica diferenciats, però es treballa de manera conjunta. Els hàbits de convivència dels que procedeixen de presó són pitjors perquè fa temps que no han conviscut en una casa, però tenen un nivell educatiu més alt ja que molts dels subsaharians no han estat mai escolaritzats. Anteriorment el perfil de joves que s'acollia eren marroquins que havien fet robatoris, delictes petits o lleus, i que aquí no tenien família o no hi tenien contacte. La majoria de joves opten per tornar als seus països d'origen a causa de la falta d'oportunitats. D'autòcton només n'han tingut un en tota la història de la casa d'acollida perquè la família estava molt desestructurada, però va costar molt més que amb els que no tenen família aquí perquè la relació amb la família feia trontollar tota la feina prèvia feta per l'entitat.

La tasca que realitzen és difícil per la manca de recursos disponibles i perquè la pròpia societat no dona oportunitats suficients per tal que el jove pugui tirar endavant. El que es busca és que aprofiti el temps mentre estigui a l'entitat, donar-li les eines perquè es pugui formar i pugui tenir la capacitat de fer alguna cosa per tal que després es pugui buscar la vida, però cada cop és més difícil.

Tenen molta relació de col·laboració amb una altre entitat pròxima que té més capacitat i que aborda les mateixes necessitats dels joves sense recursos i en situació de risc. També estan associats i federats, tant en les xarxes dedicades a temes penitenciaris com a les d'exclusió social. Anteriorment, quan totes les places de la casa d'acollida eren de joves penats hi havia més relació amb d'altres entitats per tal de buscar recursos i programes pels joves, però ara ha canviat bastant. També tenen altre relacions amb d'altres entitats del barri: l'escola d'adults o el centre cívic on els nois fan un voluntariat al centre i poden rebre un curs gratuït.

Relació personal – usuari

Hi ha una diferència bàsica entre els professionals i els voluntaris: als voluntaris no se'ls hi demana que facin cap feina, sinó que són amics, companys, però amb límits; mentre que la funció de l'educador és marcar aquests límits, no és un amic, hi és per fer una feina amb el jove i per ajudar-lo a avançar. Els voluntaris actuen com a referents i passen moltes més hores d'esbarjo amb els joves, mentre que els educadors actuen més des de la distància. Pels joves, el fet que hi hagin tants voluntaris involucrats a la casa d'acollida (cada dia de la setmana es queda un voluntari a dormir amb ells i cada dia és la mateixa persona) és “una passada”. És un voluntariat dur i solitari, però els voluntaris estan encantats de fer-ho (n'hi ha que ja fa 5 anys que hi van i volen seguir fent-ho). Escriuen un diari on expliquen com ha anat la nit per tal que els educadors en tinguin coneixement i tot quedi registrat. “Els voluntaris estan molt contents, els hi aporta molt també venir aquí, els enriqueix. I als joves també [...] si tots fossin educadors jo crec que hi faltaria algo, no sé, crec que la relació és diferent [...] És enriquidor per ells, pels voluntaris i pels educadors”.

Cap dels joves que ha passat per l'entitat s'hi ha involucrat com a voluntari a posteriori.

Annex 5. Resum de l'entrevista – Entitat C2

Persona entrevistada: president i fundador de l'entitat

Data entrevista: 26/08/2013 Lloc: llar d'acollida de l'entitat

Origen i presentació de l'entitat

L'origen de l'entitat està en la feina que va realitzar el seu president entre els anys 1977 i 1981 a OBINSO (Obra i Integració Social) que tractava amb joves delinqüents. Abans d'ordenar-se com a sacerdot comença a visitar els presos de la Model, i oferia una llar per tal que els que no tinguessin família anessin a viure amb ells amb la intermediació del capellà de la presó. A partir d'aquí, després d'ordenar-se sacerdot, va començar a acollir gent a casa “perquè com que els capellans sempre tenim pis...”. Va començar a anar regularment a fer visites als joves del Centre Penitenciari de Joves simplement per acompanyar-los i parlar amb ells. La feina que feia al barri era amb la gent que estava a la presó i, sobretot, els seus fills i famílies. I va seguir acollint a persones que estaven en permisos o en llibertat definitiva però sense lloc on anar a casa seva. Ara ja fa 12 anys que els acull a la seva llar d'acollida, un espai que estava molt malmès i que volien enderrocar. Sempre ha funcionat a través d'ajudes, sobretot donacions de particulars. Va oficialitzar l'ajuda que rebia en una associació sense ànim de lucre l'any 1983 i el 2004 es van convertir en fundació. El finançament prové de les subvencions oficials, les quotes dels socis, els donatius particulars, les institucions privades i de les diverses activitats que organitzen per aconseguir diners. No dóna xifres exactes, però afirma que aproximadament una quarta part dels ingressos provenen d'un dels festivals que organitzen cada any per aconseguir finançament. En total disposen de 13 persones que hi treballen de manera remunerada i d'uns 70 voluntaris, i menciona la importància que últimament també tenen els que provenen de les pràctiques universitàries (unes 20 persones). La motivació principal que esgrimeix és que “ho faig perquè crec que és de justícia [...] i sobretot perquè no suporto la manca de llibertat”. Diu que té una responsabilitat com a ciutadà, sabent que hi ha persones que viuen al carrer i que ell disposava d'espais sense utilitzar.

Programes

Les actuacions que es fan amb persones vinculades als centres penitenciaris són dues: les visites a interns penitenciaris i la llar d'acollida. A les presons la tasca principal són les visites i l'acompanyament als interns penitenciaris, però també es desenvolupen tallers i reforç escolar. La majoria de tallers treballen els valors i es dediquen a parlar per tal d'aprendre a dialogar.

També organitzen sortides d'un dia (per exemple, ara van a la platja cada setmana), i en destaca la importància que tenen en la vida dels joves que compleixen condemna. Totes aquestes activitats les duen a terme voluntaris. La llar d'acollida la tenen des de fa 12 anys, en un annex a la parròquia. La fundació paga la llum i l'aigua, però es posen d'acord amb la parròquia i paguen la llum de tota la parròquia, com si fos un lloguer. Actualment hi ha 5 persones que hi viuen de manera fixa i 2 o 3 que provenen de permisos cada setmana. D'autòcton només n'hi ha un, la resta són estrangers. Aquest recurs apareix per tal d'aprofitar un espai, "que això a l'església en tenim molts", i on l'objectiu principal és donar suport a les persones que surten de presó (tant en permisos com definitivament) que no tenen cap lloc on anar. La intenció és que aprenguin a comportar-se i a respectar-se però sense que els hi diguin el que han de fer, que s'hi estiguin un temps, que estalviïn i que s'independitzin. Ell mateix filtra a les persones que acull per assegurar la bona convivència. Així, no acull a persones amb un consum actiu de drogues: "una persona que està consumint aquest ambient anàrquic o massa liberal aquest ambient no li és pedagògic, una persona amb una toxicomania necessita un ritme i un control, i aquí la gent va molt per lliure". Comenta que ell no pot estar-se a la casa les 24 hores del dia: sap que poden sorgir problemes en la convivència, però que n'hi ha d'haver per tal que aprenguin a conviure. La casa compta amb una voluntària (que havia treballat molt a presons i ara s'ha jubilat) que hi passa moltes hores "per crear una sensació de llar". També hi ha la col·laboració de dues voluntàries més, que són del barri, per tal de dotar la casa de menjar a través de diverses iniciatives (organitzant mercats per vendre diversos productes, manualitats, etc.). Les persones que s'hi acullen no paguen res per estar aquí, només se'ls hi demana que estalviïn per poder marxar. Normalment les estades acostumen a ser d'entre 1 i 2 anys. Se'ls ajuda a buscar feina, sobretot a partir de contactes del mateix barri, i a realitzar cursos com idiomes o informàtica.

Hi ha un contacte estret entre el programa de voluntariat dins de la presó i la llar d'acollida: és d'on es nodreixen per acollir gent amb permisos i els d'estades postalliberament; però també hi ha altres persones derivades per altres associacions o treballadores socials.

Al mateix temps, la fundació va crear un centre obert d'infants on s'intenta donar atenció fora de l'horari escolar als nens del barri: esplai, tallers, música, reforç escolar, esport. Està molt lligat al barri i, sobretot, amb les escoles públiques, amb qui tenen una gran complicitat. Aquest servei es duu a terme per professionals remunerats, però també compta amb una borsa important de voluntaris i, alhora, alguns monitors de l'esplai també col·laboren amb el projecte de presons.

Molts dels nens que atenen formen part de la segona generació, és a dir, atenen als fills dels primers nens que van assistir al centre. A més, la majoria dels educadors responsables (remunerats) també van ser membres del centre. El fet d'estar al barri permet que tothom el conegui. En destaca la gran xarxa social del barri on tots es trobem per les festes tradicionals i populars, i menciona que en aquesta relació “no fa falta una sobrecàrrega institucional” de professionals en els serveis socials: “Clar, si tens una estructura com la nostra, que hem tingut molta sort [...] i amb el que he anant observant pel món [...], doncs sí que hi ha una xarxa de barri. **I això es nota?** Jo crec que molt. Jo hi crec molt amb aquesta...”

En totes les intervencions, tant amb les persones de presons com amb el centre obert per infants, dóna molta llibertat als educadors a l'hora de treballar: “Els educadors poden fer-ho molt a la seva manera, no hi ha una ideologia educativa, ja no dic ni religiosa, i això té els seus avantatges i els seus inconvenients. El gran avantatge és que la gent aprèn a decidir i a madurar per ella mateixa i no esperar ordres del papa, la mama o el sergent. Jo a vegades m'esgarrijo de, gent amb bona fe, eh?, però estan lligats de peus i mans. Sí que fem revisió i sí que corregim i sí que opino [...] però prefereixo que estigui amb ell que no pas que estigui esperant que el Manel li digui què ha de fer amb aquell xicot. És millor pecar per excés que pecar per inhibició, per defecte”.

El perfil dels joves atesos que provenen del programa de presons és molt divers. De tota manera, en destaca que molts són de classe baixa, la majoria estrangers, en situació d'exclusió social, sense vincles familiars ni lloc on anar després de la presó. A més, ell mateix busca un perfil determinat per aquells que allotja a la llar d'acollida, vol que tinguin una perspectiva de sortida: “he tingut molta gent que ha tornat a Colòmbia, a Cuba... quan sé que han de marxar els hi dic que sí, la cosa que m'esgarrija, que he tingut problemes fa uns anys és la gent que es posa aquí i s'instal·la, no es mou”.

Relació personal – usuari

La diferència bàsica entre professionals i voluntaris és que aquests últims no són tècnics, entren a presó perquè hi ha una gran necessitat de comunicació, són amics: “tot lo que sigui voluntariat de presó, jo diria que és una finestra oberta”. Els voluntaris són una part molt important de la feina que es realitza dins de les presons, però no són pas els únics, i això les persones voluntàries també ho han de tenir en compte: “hi ha una necessitat de comunicació. Jo sóc un

amic [...] ¿I tot això és lo que salva la persona? No, no. Però si no hi ha finestres no pot entrar la llum". Per ell, el voluntari completa la feina del professional i està en relació i en funció del que el professional realitza: "quan jo trenco aquesta relació és perquè crec que jo sóc el bo i ell el dolent, i quan això passa és que no anem bé". El penat necessita la intervenció del voluntari quan va a parlar amb ell i ha de passar-hi la tarda, per exemple, però també necessita la tasca del funcionari i que li obri una incidència quan calgui. Cadascuna de les parts té les seves limitacions i les han de conèixer.

La relació de la persona que està a presó amb un voluntari o un professional és totalment diferent. Principalment perquè el penat sempre voldrà agradar al professional per tal d'aconseguir el que vol, però no ho hauria de poder fer amb un voluntari: "Jo a vegades els hi dic: <Nen, que no soy asistente social, que soy yo, no me hables de esta manera!>".

És molt important la implicació amb l'usuari, sobretot per connectar-hi. Cal ajudar a la persona penada a trobar un equilibri en determinar els culpables de la seva situació: una persona pot trobar l'equilibri pensant que ni tot és culpa seva ni tot és culpa dels altres, sinó que hi ha una part de culpa seva, admetent i reconeixent un determinat defecte o vici, i així poder avançar. Per ell, l'únic aspecte important de la seva tasca és la d'acompanyar a la gent i que ells mateixos descobreixin què han de fer. Per això els resultats no li interessen: "quan em diuen, ¿són molts els que es rehabiliten?, ni ho sé ni m'importa".

D'altra banda també emfatitza la importància de l'existència d'un col·lectiu de voluntaris realitzant tasques socials per l'estalvi econòmic que representa per l'estat: "si ho paga l'estat, cada pis, és un fotimer de peles. És com això. Jo ja sé que no estem aquí 200 persones, hi han 5 i permisos, però això el cost a l'estat és zero, però què?, degut a què, gràcies als voluntaris que et deia jo que amb els seus mercadillos i xanxullos i vendes paguen l'alimentació, a part del menjar que aconseguim o aconseguixo. Això, si està muntat com a empresa, aquí necessites un educador permanent, són 3 sous. Ja no dic de la neteja, tal... Ara, això, quina solució hi ha, no ho sé... no hi ha una altra via, val molts diners".

Annex 6. Resum de l'entrevista – Entitat D

Persona entrevistada: director de l'entitat

Data entrevista: 20/08/2013 Lloc: seu de l'entitat que funciona com a centre d'acollida

Origen i presentació de l'entitat

Entitat nascuda l'any 1993 a partir de la inquietud d'un monjo franciscà que va fer de missioner a sud-amèrica i va tornar a Catalunya l'any 1991-92. Aquí va veure com començava a escampar-se la malaltia del VIH-SIDA, que no tenia cura i conduïa a la mort de les persones en solitud, sobretot a aquelles que tenien menys recursos, que estaven desemparats i aquells que estaven a la presó. Per això el seu objectiu va ser acompanyar a morir a aquestes persones i per fer-ho va aplegar diversos joves al seu voltant i es van constituir com una comunitat cristiana de base. Amb l'ajuda de l'Obra Social Sta. Lluïsa de Marillac van muntar un pis on podien atendre aquest col·lectiu a morir, acompanyant-los en els últims dies de la seva vida. Més tard es van constituir com a fundació canònica. En voler ampliar la capacitat d'ajuda a aquest col·lectiu va aconseguir la cessió d'uns terrenys abandonats per cinquanta anys sense pagar lloguer que ara són la seu de l'entitat. Van passar d'atendre a 4 persones a atendre'n 15. La comunitat cristiana de base vivia aquí i treballava aquí, però eren laics i no professionals. Els canvis es van propiciar perquè la malaltia va passar de ser mortal a ser crònica, i van veure que podien acompanyar a la vida, i que per fer-ho necessitaven més professionals dels serveis socials. Fa 7 o 8 anys, la comunitat cristiana de base redacta els principis fundacionals i deixa en les mans dels professionals la gestió de l'entitat de manera definitiva. Hi ha un patronat, que són gent de fora, l'equip directiu que porta els recursos i el dia a dia de l'entitat, i on tots els treballadors són professionals dels serveis socials. A tota l'entitat hi treballen remuneradament 50 persones i hi participen 100 voluntaris. El finançament es desglossa de la següent manera: 63% de subvenció oficial de l'administració, 13% donacions, 7% aportacions d'usuaris, 12% facturació MANSOL, 5% ingressos financers.

Programes

L'entitat desenvolupa 4 projectes: (a) un centre d'acollida, (b) un servei d'odontologia solidària per atendre a persones amb VIH sense recursos, (c) un recurs per la inserció laboral de les persones que acullen, i (d) un pis amb petites unitats de convivència de 4 o 5 persones, on aquells que estan millor i s'han d'anar a inserir hi van, funciona com un pont.

El centre d'acollida té 27 places. Tècnicament el que fan és sociabilitzar, és a dir, despertar la sociabilitat de les persones, que tornin a estar inserides a la societat amb normalitat. Ara bé, una inserció crítica en la societat, sabent que hi ha diferents maneres d'estar en la societat, i una d'elles és potenciar el diàleg i la participació. Els usuaris tenen la seva pròpia assemblea, i una altra amb l'equip professional on es responen les seves demandes, i una altra on s'agrupen els usuaris i els professionals per debatre-les. El contacte s'inicia amb una entrevista de preadmissió, no vinculant, i l'equip consensua la seva admissió o no. Un element important que cal tenir en consideració és que la persona tingui un pla de futur fora del centre, és a dir, que la finalitat no és que la persona es quedi al centre sinó que en surti. No obliguen a les persones a quedar-se, sinó que vénen de forma voluntària. El compromís de permanència és molt senzill i només estableix les pautes d'una vida normalitzada, que és el que els hi costa, però sense obligar a ningú a fer res que no vulgui. Es treballa de forma individualitzada a través del Pla d'Atenció Individual (segons la situació física, anímica, familiar o de recolzament social de la persona) que es treballa de manera conjunta entre l'educador i l'usuari, i posteriorment es consensua amb la resta de l'equip. Cada usuari té una còpia d'aquest pla per tal que es pugui responsabilitzar del seu compliment. El treballador el que fa és acompanyar-lo en aquest camí sense empènyer-lo, adaptant la velocitat amb la que duu l'usuari i no imposant-li una. Comenta que aquest és el lloc on més els costa d'estar perquè ningú els hi dirà què han de fer. Diu que guien en funció del treball diari. Aquí tothom té una responsabilitat i tothom fa un servei a la casa i un servei al grup diàriament, tot sota un horari estructurat. Tota la resta ha de sortir de la seva motivació, els professionals només els incentiven. Objectius a través de l'observació de la persona fomentant la seva autonomia, i depenent de cada persona i de cada situació es treballa d'una manera o d'una altra. Hi ha molta gent que torna a estudiar, s'interessa per la informàtica i els idiomes, comencen a l'escola d'adults, o els interessa la pintura... Atenen a una persona que ha començat a estudiar un grau superior de cuidador a la gent gran i l'entitat li ha deixat els diners per matricular-s'hi. També fan rehabilitació, els inscriuen a gimnasos, etc.

Es necessita una derivació de l'àrea d'atenció a les persones a través dels treballadors socials. El principal derivador és l'hospital i, fins fa uns anys, els centres penitenciaris. Fins fa 4 anys van tenir un conveni amb el Dept. de Justícia pel qual els podien derivar a persones en situacions determinades pel Reglament Penitenciari, sobretot persones en tercer grau per poder acabar la condemna a la casa d'acollida. Però tenien diferències en la forma de treballar i van deixar de treballar-hi. Tanmateix, sí que atenen a persones que provenen de centres penitenciaris a partir

de les mesures penals alternatives i que surten en llibertat definitiva. El contacte de les persones que atenen en llibertat prové dels treballadors socials de les presons que coneixen l'entitat i els hi proposen. De fet, la majoria de les persones que actualment estan ateses a l'entitat han passat períodes en centres penitenciaris a causa de la seva trajectòria d'exclusió social i la seva relació amb les drogues.

El perfil d'usuaris que atenen al centre d'acollida té en comú que han fet un llarg recorregut per a tots els serveis disponibles i molts d'ells han passat diverses vegades per tots els recursos, ja que les seves vides no han estat estables. S'atén a tothom que tingui el VIH-SIDA i pateixi exclusió social sempre i quan no tinguin una malaltia mental no compensada, ni consum actiu de drogues, ni que tinguin recursos econòmics, ni que siguin molt depenents, ni majors de 65 anys (perquè ja hi ha un servei de l'ICAS). Tot són homes, però en un ventall molt divers. N'hi ha d'autòctons i d'estrangers, i persones de la ciutat on està l'entitat i d'altres que no ho són. Bàsicament, la característica que engloba a totes les persones del centre és que pateixen de VIH-SIDA, la qual cosa fa que tinguin trajectòries vitals molt diverses. Ara bé, molts d'ells provenen d'una trajectòria d'exclusió social, sobretot per culpa de la drogodependència, la qual cosa també els ha fet passar algunes temporades a la presó. La pròpia exclusió social els ha fet perdre els lligams amb la família i dependre molt de les ajudes institucionals. La majoria tenen una prestació no contributiva. Els usuaris que estan aquí acollits, si tenen una prestació, n'han de pagar una part a l'entitat (un 50%) en concepte de necessitats bàsiques cobertes per la casa d'acollida (habitatge, llum, aigua, gas). A les persones que no tenen diners l'entitat els hi subvenciona les seves necessitats, però sempre des del control. Si cal, l'entitat els deixa diners, però quan cobren o tenen diners els retornen. Per exemple, a les persones que en el seu pla de treball hi ha la desinstitucionalització cap a un pis es fa un pla d'estalvi realista i es revisa contínuament, i l'entitat es pot quedar menys diners per tal de potenciar l'estalvi.

Tenen molta relació amb altres entitats que treballen en l'atenció a les persones amb VIH-SIDA i en exclusió social, funcionen com a xarxa compartint els números de places disponibles, quin tipus d'usuari tenen, com funcionen els recursos i la seva relació amb l'administració. També han generat nous recursos amb la col·laboració d'altres entitats com l'odontologia solidària per donar resposta a problemes que sorgien arran de l'atenció a aquest col·lectiu de persones. Alhora, tenen relació amb d'altres entitats pròximes al territori com les que tenen programes de

deshabitació, amb centres sociosanitaris, amb programes per a persones sense llar o amb la xarxa hospitalària que és qui deriva la majoria de casos que atenen.

Hi ha hagut persones que han conegut a altres persones fora del centre, han iniciat relacions de parella i han acabat marxant del centre a viure juntes. “És la forma més maca, on ja pots posar el llaç de la intervenció, quan algú surt d'aquí amb feina i parella, que és que volem totes les persones, tenir feina i poder-nos guanyar la vida i estimar i ser estimats”. Però això no sempre es pot aconseguir. En un dels casos, fins i tot, el fet de marxar del centre i començar una convivència amb una nova parella ha permès a la persona recuperar el contacte amb un fill a qui feia anys que no veia.

Relació personal – usuari

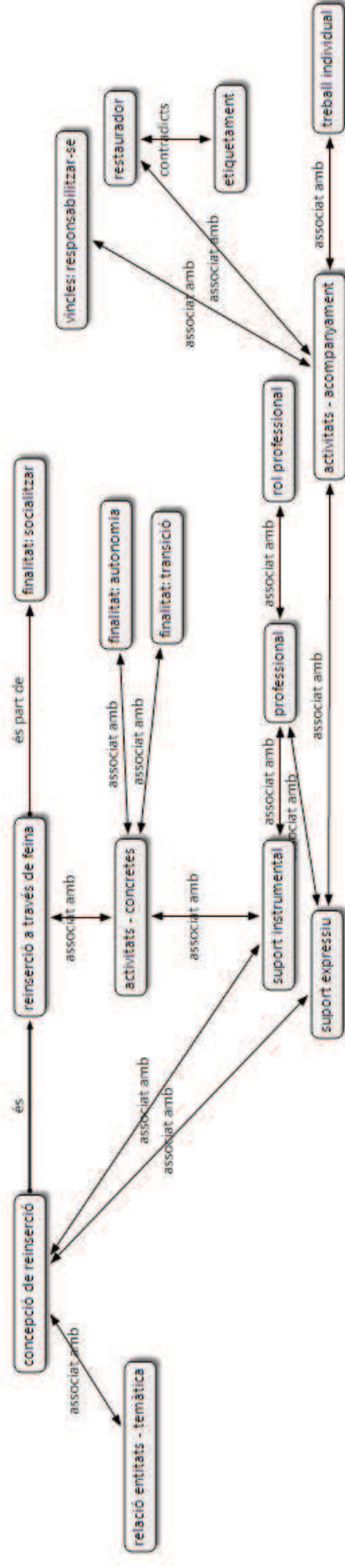
“Cap voluntari fa la feina d'un professional; els voluntaris fan de voluntaris”. Hi ha voluntaris que vénen a ajudar a cuidar el jardí, d'altres que fan tasques de neteja a la cuina, d'altres que fan tallers de logopèdia, memòria o agilitat mental, d'altres que vénen a fer visites i a acompanyar a l'usuari.

La relació és molt diferent. “Els usuaris s'acostumen a obrir més amb els voluntaris que amb nosaltres [els professionals], perquè ells no els hi posen límits, o els límits que han de posar són diferents”. Tenen una mena de connexió diferent. “Quan algú ve aquí i t'ofereix el seu temps vol dir que tu ets una figura present i important. Jo no, jo vinc perquè cobro. Això és la meva feina, i m'agrada molt eh?, però cobro [...]. Els voluntaris no tanquen portes, jo sí. Els voluntaris no cobren, jo sí. I això és una diferència substancial, amb molt de pes. I no vol dir que no m'estimin, o que jo no m'estimi els usuaris, no vol dir això, però jo cobro, això és la meva feina”.

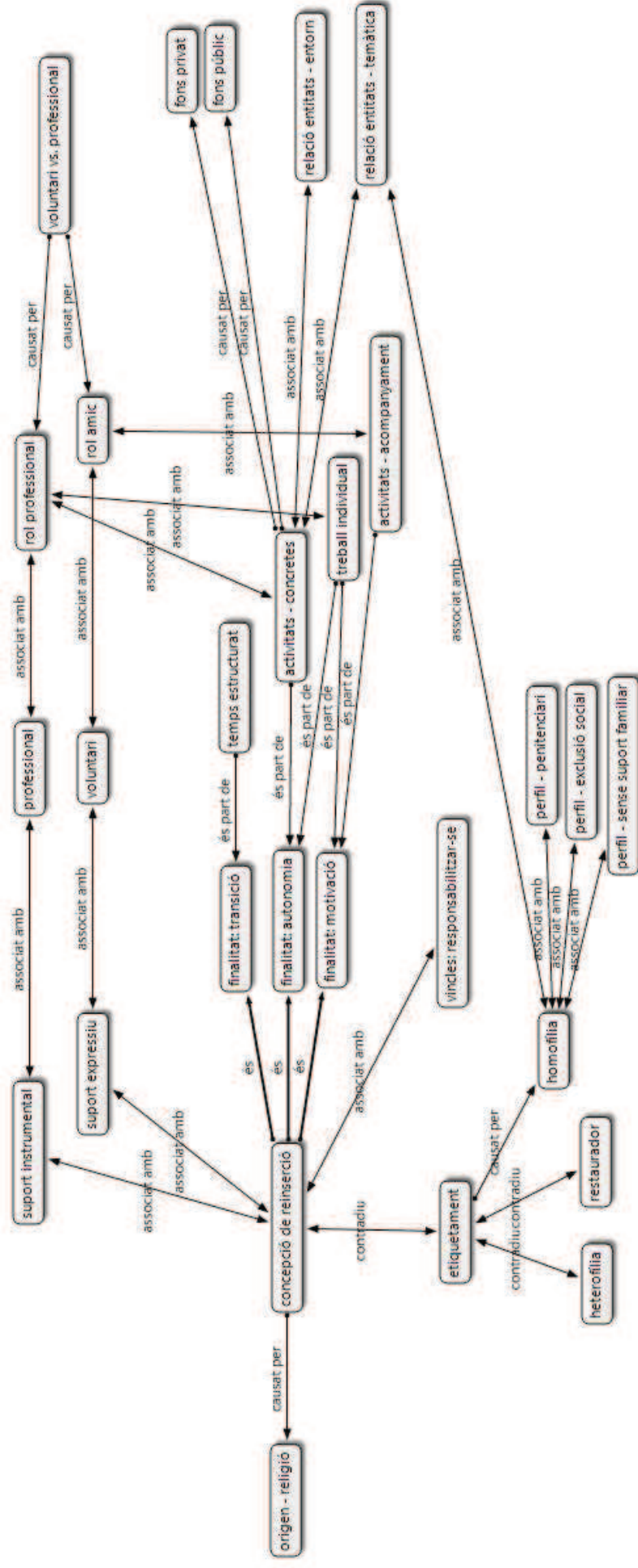
Hi ha figures més des de l'ajuda (professionals) i figures més des de l'altruisme (voluntaris).

Però el professional també comparteix amb l'usuari la seva vida i la seva experiència de vida, i ho fa portant a la seva família a la casa d'acollida, sopant junts la nit de Nadal o compartint estones amb els usuaris.

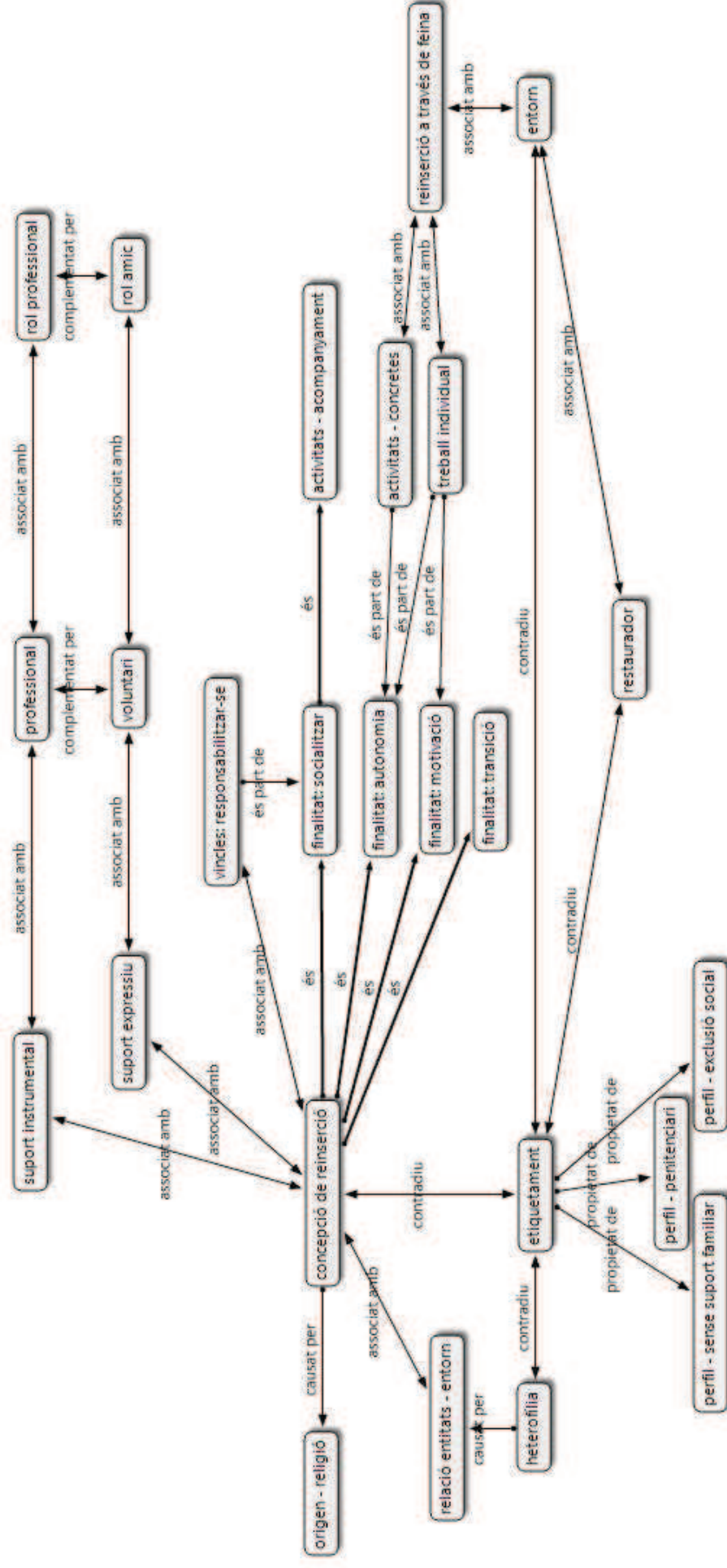
Annex 7. Xarxa de relacions – Entitat B

Annex 8. Xarxa de relacions – Entitat C1

Annex 9. Xarxa de relacions – Entitat C2

Annex 10. Xarxa de relacions – Entitat D

